

EL-FÜKÛK İSİMLİ ESERİ ÇERÇEVESİNDE SADREDDİN KONEVİ'NİN HADİS KULLANIMI

Sadr al-Din al-Qunawi's Use of Hadith within the Framework of His Work al-Fuquq

Taha ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi,
Hadis Dalı, Konya, Türkiye

*Assist. Prof., Necmettin Erbakan University, Ahmet Kelesoglu Faculty of Theology,
Department of Hadith, Konya, Turkey*

celik.taha@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-9148-421X>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.04.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14.06.2019

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2019

” **Atıf / Cite as:** Çelik, Taha. “El-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı”. *Mütefekkir* 6/11 (2019): 65-100. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584343>.

© **Telif / Copyright:** Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education,68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 **İntihal / Plagiarism:** Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

EL-FÜKÛK İSİMLİ ESERİ ÇERÇEVESİNDE SADREDDİN KONEVÎ'NİN HADİS KULLANIMI

Öz

Sadreddin Konevî, Anadolu irfânî geleneğinin teşekkülünde kurucu rol üstlenen mutasavvıf âlimlerdendir. Sûfî düşünceye yeni bir boyut kazandıran İbn Arabî'ye uzun süre öğrencilik yapmış, vefatından sonra onun fikirlerinin yerleşmesi, sistemleşmesi ve yayılmasında çok etkin olmuştur. Dönemin önemli âlimlerinin tedrisinden geçen Konevî'nin ilmî yelpazesi geniştir. Tasavvuf literatürüne kazandırdığı başyapıtlar yanında diğer İslâmî ilimlerde telif etmiş olduğu eserleri onun ilmî çeşitliliğini göstermektedir. Konevî'ye dikkatleri celbeden vasfı, tasavvuf ilmindeki yetkinliğine ilaveten özellikle hadisle iştigale geniş vakit ayırmış olmasıdır. Hadis rivayet tarihinin başlangıcına yakın bir milada sahip olan tasavvuf-hadis ilişkisine yönelik tartışmalar hususunda önemli bir yere sahip olan Konevî, hem hadis formasyonu, hem hadis eserleri hem de eserlerinde kullandığı hadislerin otantik değeri açısından derinlemesine tahlil edilmesi gereken bir âlimdir. Konevî'nin hadisçiliği ve kullandığı hadislere dair akademik çalışmalar bulunmakla birlikte eserlerinin her birine yönelik hadis ilmi çerçevesinde yeni araştırmalara ihtiyaç vardır. Müteahhir dönem tasavvuf fikrinin önemli mimarlarından Konevî'nin kullandığı rivayetleri ele alan çalışmalar, Konevî'nin hadisçiliği hakkındaki kanaatlere katkı sağlayacağı gibi Hadis-tasavvuf ilişkisi hususunda zihinlerde yer alan genel kabullere dair tespitlerde bulunmaya da imkân tanıyacaktır. Bu bağlamda makalede İbn Arabî'nin el-Fusûs isimli eserinin klasik manada olmasa da muhtasar bir şerhi sayılan el-Fukûk, hadis ilmi açısından tahlil edilmekte, hadislerinin sıhhat değeri tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Konevî, Fükûk, Tasavvuf, İbn Arabî.

Sadr al-Din al-Qunawi's Use of Hadith within the Framework of His Work al-Fuquq Abstract

Sadr al-din al-Qunawi is one of mystic scholars who had a founding role in the formation of Anatolian mystical tradition. al-Qunawi was a long-time student of Ibn al-Arabi, who brought a new dimension to the Sufi thought. After his death, he became very effective in the settlement, systematization and spreading of Ibn al-Arabi's ideas. The scholarly knowledge of Qunawi who is trained by important scholars of his period, is very diverse. In addition to the masterpieces that he has prepared for the Sufi literature, his works which were written in other Islamic sciences, show his scientific diversity. In addition to his competence in the special sufi knowledge, what attracts particular attention is his being particularly busy with the science of hadith. Hadith has an important place in the debates regarding the relation of mysticism and hadith, a debate that has a birth near the beginning of the hadith narrations. Qunawi is a scholar who should be analyzed in depth in terms of the hadith formation and both the hadith works and the authentic values of the ahadith he used in his works. Considering the authenticity of the narrations he used in his works, will contribute to the determination of his scholarly level in hadith sciences as well as to make assumptions about the relationship of hadith and sufism. In this context, Al-Fuquq, which can be regarded as a kind of summary of Ibn al-Arabi's al-Fusûs, is analyzed from the viewpoint of hadith and the authenticity of the ahadith are tried to be determined.

Keywords: Hadith, al-Qunawi, al-Fuquq, Sufism, İbn al-Arabi.

GİRİŞ: SADREDDİN KONEVÎ VE HADİŞÇİLİĞİ

Ekberî gelenek olarak anılan İbnü'l-Arabî düşüncesinin anlaşılması, sistemleşmesi ve yayılması noktasında tasavvuf tarihinde önemli bir yer edinen Sadreddin Konevî; hicrî 605 yahut 606 yılında Malatya'da doğmuş, sonra ailesiyle birlikte Konya'ya yerleşmiş, burada yaşamış ve 673 yılında bu şehirde vefat etmiştir.² İlmî gelenek sahibi ve devlet ricaliyle yakın ilişkileri bulunan bir ailede doğan Konevî'nin yetişmesinde erken yaşta kaybettiği³ babası Mecdüddin İshak'ın (618/1221) belirleyici rolü olmuştur. Mecdüddin İshak, saray erkanına hocalık yapmış, devletin elçilik gibi bazı vazifelerini deruhte etmesi sebebiyle muhtelif beldeleri görme, oraların meşhur alimleriyle tanışma ve bizzat onlardan kendi eserleri yahut başka alimlerin eserlerini edinme imkanı bulmuştur.⁴ Babasının ilişkileri ve edindiği eserler, onun vefatından sonra Konevî'ye tevârüs etmiştir. Konevî'nin ilim hayatının şekillenmesinde büyük pay sahibi olanlardan biri de hem hocası hem de babasının arkadaşı olan İbnü'l-Arabî'dir. Bazı kaynaklarda babasının vefatından sonra üvey babası olduğu da zikredilen Muhyiddin-i Arabî'ye uzun süre öğrencilik yapan Konevî, onunla Suriye, Mısır gibi devrin önemli ilim beldelerini gezmiş ve onun ilmî çevresinden çokça istifade etmiştir. Vefatından sonra hocasının

¹ Bu makale, "3. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu - Tasavvuf, Felsefe ve Din" Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve herhangi bir yerde basılmamış olan "Sadreddin Konevî'nin Eserlerinde Hadis Kullanımı -El-Fükûk Örneği-" başlıklı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir. This paper is the final version of an earlier announcement called "Using Hadith In Sadr Al-Din Al-Qunawi's Works "The Example Of Al-Fuquq", not previously printed, but orally presented at a symposium called "3rd International Symposium on Sadraddin Qunavi - Sufism, Philosophy and Religion", the content of which has now been developed and partially changed.

² Konevî'nin hayatına ilişkin klasik ricâl kaynaklarında oldukça sınırlı malzeme bulunduğu ve ona dair malumatın kahir ekseriyetinin süffî menâkıb literatüründe geldiği kaydedilmiştir. Ricâl edebiyatı bu bağlamda tarandığı zaman onun hakkında sadece; Şafii mezhebine mensup olduğu, tasavvuf alanında eserler verdiği, Fatiha suresini tefsir ettiği bir eserinin bulunduğu, 672 yahut 673'te vefat ettiği, İbn Arabî ile ilişkisi, vefatından sonra onun yanına gömülmek istediğine dair vasiyeti lakin bu vasiyete uyulmadığı ve *Câmiu'l-usûl*'u okuduğu/okuttuğu gibi bilgiler yer almaktadır. Bk. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-islâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd (b.y.: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 50: 92; Safedî, Selâhaddin Halîl, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvud (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2000), 2: 141; Sübkî, Taceddin Abdülvehhab b. Takiyyüddin, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, 8: 45; Ahmed b. Muhammed, *Tabakatü'l-müfessirin*, thk. Süleyman b. Salîh (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997), 248; Ziriklî, Hayrettin, *el-A'lâm* (Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 6: 30; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî), 9: 43; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin* (Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz, 1988), 2: 491.

³ Osman Ergin, "Sadreddin al-Qunawi ve Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası* 2 (1957), 63.

⁴ Ali Osman Koçkuzu, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", *S.Ü.İ.F. Dergisi* 4 (Ocak, 1989), 3; Mecdüddin İshak'ın söz konusu diplomatik seyahatleri esnasında Cizreli meşhur âlimler İbnü'l-Esir kardeşlerle ve İbnü'l-Cevzî ile görüşüp onlardan bizzat müellif hattı eserlerini yahut başkalarının eserlerini temin ettiği kaydedilmiştir. Mikâil Bayram, "Sadru'd-Din Konevî Kütüphanesi ve Kitapları", *Marife* 1/2 (2001): 4.

çok sayıda eseri de kendisine intikal etmiş⁵ bu sayede Konevî; babasından kalanlarla birlikte, devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça zengin addedilebilecek bir kütüphaneye sahip olmuştur.⁶ Konevî, İbnü'l-Arabî ile birlikte yeni bir boyut kazanan tasavvuf tarihinin en önemli simalarındandır. Özellikle nazarî tasavvuf tarihinin en etkili ismi olduğu kaydedilen⁷ Konevî sûfi literatüre önemli katkılarda bulunmuştur. Eserleri İbnü'l-Arabî sonrası tasavvuf tarihine yön vermiştir.

İslam kültür tarihinde daha çok irfânî geleneğe mensubiyetiyle anılan Konevî, hadisçi kimliğiyle de dikkat çeken bir âlimdir. Zira Konevî, sûfi-hadis ilişkisine dair genel kabuller göz önüne alındığında azımsanamayacak derecede hadisle iştiğal etmiş, hadis tedrisine vakit ayırmış ve özellikle ömrünün son döneminde ağırlıklı işi bu olmuştur.⁸ Bizzat kendisi “Allah Teala’nın bir lütfu ve fazlı olarak Hadis ilminden nasibinin çok olduğunu, hadislerin esrarına dalmada maharetinin geniş olduğunu” ifade etmiştir.⁹ Hadise dair doğrudan telifi olan *Şerhu'l-Erbaîn* isimli kırk hadis şerhi ve diğer eserlerinde kullandığı hadisler onun geniş bir hadis müktesebatına sahip olduğunun önemli alametlerindedir. Konevî'nin muhaddisliği konusunda bazı farklı görüşler serdedilmektedir. Sadece “erbaûn şerhi” telif etmesi yahut eserlerinde hadis kullanmış olmasının bu vasıf için yeterli sayılamayacağı ifade edilmiştir.¹⁰ Bununla birlikte, hadis ricaline dair bilgi veren bazı kaynaklarda Konevî'nin de muhaddisler arasında zikredildiği görülmektedir.¹¹

Konevî'nin yaşadığı dönemde Konya'da hadis faaliyetleri yaygın bir şekilde devam etmektedir. Vefatına yakın yahut hemen sonrasında açılan İnce Minare Daru'l-Hadisi bunun en önemli göstergesidir.¹² Nitekim ihtiyaçlar muvacehesinde gelişim gösteren ilmi faaliyetler; mesele olarak gündem olma, ıstılahlaşma, kitaplaşma gibi bir serencam gösterirken, ilmin kurumsallaşması ise artık o bölgede formasyon sahibi entelektüel bir kitlenin bulunduğu önemli bir göstergesidir. Bu açıdan bakılınca devrin Konya'sında önemli boyutta bir hadis tedris faaliyetinin varlığı söylenebilmektedir. Konevî şehrin ilmî geleneğine uygun olarak hocalarından

⁵ Bayram, “Sadru'd-Din Konevî Kütüphanesi ve Kitapları”, 4.

⁶ Konevî'nin kütüphanesindeki eserler için bk. Mustafa Can, “Sadreddin Konevî'nin Eserleri ve Kütüphanesi”, *Selçuk Dergisi* 4 (1989): 113-127.

⁷ Ekrem Demirli: “Sadreddin Konevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yay., 2008), 35: 423.

⁸ Koçkuzu, “Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği”, 5.

⁹ Bk. Hasan Kamil Yılmaz, *Sadreddin Konevî Kırk Hadis Tercümesi ve Şerhi* (İstanbul: Erkam Matbaası, 2010): 18.

¹⁰ Bekir Tatlı, “Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği Meselesi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014): 58.

¹¹ Bk. İbn Abdî'l-Hâdî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtü 'Ulemâ'l-hadîs*, Ekrem el-Bûşî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 4: 272.

¹² Muhammet Yılmaz, “Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Uşûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2013): 15.

icazet almış ve birçok öğrencisine de icazet vermiş mutasavvıf bir hadis âlimidir. Oldukça görkemli olduğu ifade edilen evinde devrin alimleri, yöneticileri ve devlet ricaline hadis okutmuştur.¹³ Özellikle onun babası aracılığıyla edindiği ve bizzat icazetine sahip olduğu İbnü'l-Esir'in *Câmiu'l-Usûl*'ünü uzun yıllar okuttuğu ve çok sayıda hadis talibine bu eserin icazetini verdiği kaydedilmiştir.¹⁴ Bu eserin sema kayıtları Konevî'nin hadisçiliği hususunda önemli bilgileri haizdir. Hali hazırda elde bulunan sema kayıtları üzerine yapılan bir çalışmada kaydedildiğine göre, "söz konusu kayıtlarda Konevî'nin, hocasından bu eserle ilgili faydalı bilgiler aldığı, bunun yanında gerek bu eser ve gerekse onun münâvele ve icâzet yoluyla sahip olduğu bütün kitaplarının icâzet hakkına da sahip olduğu bildirilmekte, ayrıca Konevî'nin müderrisi olduğu hadis meclislerine iştirak eden âlimler, dervişler, emîr, sultan, vezîr gibi yöneticiler ile idarî vasfı olan ilim talebeleri isim isim zikredilmektedir."¹⁵

Konevî'nin hadisçiliği noktasında müspet düşünceye sahip olmakla birlikte onu klasik manada bir hadisçi olarak değerlendirmenin zor olduğu da söylenmelidir.¹⁶ Kendisi ile aynı dönemde yaşamış olan, İbn Salâh (643/1245), Münzirî (656/1258) ve Nevevî (676/1277) gibi âlimlerle kıyaslandığı zaman, hadis usulü veya hadisin belli başlı konularına dair, yahut da kendisinden önce telif edilmiş olan hadis eserlerine yönelik çalışmaları olan yani o dönemin hadisçisi diyebileceğimiz vasıfta bir hadis alimi değildir. Bazı tabakat ve tarih eserlerinde kendisine dair malumat verilmesine rağmen hadisçiliğinden hiç söz edilmemesini kimi araştırmacılar bu sebebe dayandırmaktadır.¹⁷ Bununla birlikte onun hadisçiliği hakkında isabetli değerlendirmeler yapabilmek için zaman ve zeminsel şartlar göz ardı edilmemeli, yaşadığı coğrafyada bu ilmin bir buçuk asırlık bir geçmişe sahip olduğu unutulmamalıdır. Tasavvuf tarihine yön veren âlimlerden biri olup da hadise oldukça geniş vakit ayırması ve özellikle ömrünün son dönemlerinde nerdeyse sadece hadis ilmine yoğunlaşmış olması kendi şartlarında bir hadis alimi olarak değerlendirilmesi gerektiği fikrine ağırlık kazandırmaktadır.¹⁸

Konevî, icazet sahibi bir alim olması ile hadis rivayet silsilesine dahil olduğu gibi bir hadis şarihi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta malum olduğu üzere müstakil bir "erbeûn şerhi" bulunmakla birlikte o

¹³ Ergin, "Sadreddin al-Qunawi ve Eserleri", 64; Mustafa Can, "Sadreddin Konevî'nin Eserleri ve Kütüphanesi", 3.

¹⁴ Konevî bu eseri bizzat İbnü'l-Esir'in talebesi Hezebânî'den okumuş, Kutbuddin Şirâzî gibi devrin önemli ilim adamlarına bu kitabı okutarak icazet vermiştir. Bk. Safedî, *el-Vâfi*, 2/141.

¹⁵ Yılmaz, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esir'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", 9-12.

¹⁶ Bk. Koçkuzu, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", 74-75.

¹⁷ Konevî'nin meslekten hadisçiliği hususundaki değerlendirmeler için bk. Bk. Koçkuzu, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", 75-77.

¹⁸ Koçkuzu, "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği", 74.

hemen her eserinde hadislerle genişçe yer vermek ve hadisler hakkında sūfî gelenekte yaygın olduğu şekliyle yorumlarda bulunmak suretiyle hadis şârihliğini sergilemiş olmaktadır. Konevî, hadis şerhinde muhaddislerin klasik şerh sisteminden farklı bir metot benimsemiştir. Bu hususta “kendisinden önceki şarihlerin hadisleri şerh ederken iraba daldıklarını ve çok az bir Arapça bilgisine ve selim fitrata sahip fertlerin dahi kolaylıkla kavrayabilecekleri şerhler yaptıklarını” söylemiş, kendi gayesinin ise “hadislerde Rasulullah’ın kastının ortaya çıkarılması, O’nun kelamının içerdiği hikmet ve esrarı Kur’an ve Sünnet’in desteklediği bir açıklama ile şerh etme” olduğunu ifade etmiştir.¹⁹ Konevî’nin hadis şerhinde benimsemiş olduğu metot; tasavvufî hadis şerhçiliğine dair; “sufî literatürde bazı problemleri rivayetler yer edinmiş olmakla birlikte ekseriyeti sahih yahut hasen yani makbul rivayetler yer almasına rağmen bunların daha çok işârî tarzda yorumlanması suretiyle, zahir âlimlerinden ayrı bir yol tutulmuş olduğu”²⁰ şeklindeki tespiti doğrular niteliktedir. Konevî’nin hadis şerhçiliğini görebileceğimiz önemli teliflerinden bir tanesi de *el-Fükûk* isimli eseridir.

1. EL-FÜKÛK

el-Fükûk, Sadreddin Konevî’nin, İbnü’l-Arabî’nin *Fusûsü’l-Hikem*’i üzerine kaleme almış olduğu bir eserdir. Öncelikle şu ifade edilmelidir ki *Fükûk* her ne kadar *Fusûs* şerhi olarak tanınsa ve ondan *Fusûs*’un en orijinal şerhi olarak bahsedilse²¹ de onun klasik bir şerh kitabı olduğunu söylemek zordur. نص/nassun ve شرحه/şerhuhu şeklinde bir tertip görmek zaten mümkün olmadığı gibi şu ifade şu cümlenin şerhidir şeklinde tespitlerde bulunmak da oldukça güçtür. Bu yönüyle ondan şerh diye bahsetmek yerine ona bizzat müellifin tercih ettiği gibi “*Fusûs*’un fekki” demek daha doğru olacaktır. Mesela *Fusûs*’un ilk fassı, “Âdemî Kelime’deki İlahiyye Hikmetinin Açıklanması” şeklindeyken Konevî onu “Fekkü Hatmî’l-Fassî’l-Âdemî/Ademî Fassın Mührünün Açılması” başlığıyla vermektedir.²² Haddi zatında bu başlıkta ve aynı tarzda koymuş olduğu müteakip 26 başlıkta bile Konevî bu fassı şerh etmeyeceğine işaret etmektedir. Nitekim eserin içinde de *Fusûs*’un şerhine çok fazla dalmadığını bizzat söylemektedir. Onun burada yapmış olduğu *Fusûs*’taki fass’larda tespit etmiş

¹⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Sadreddin Konevî Kırk Hadis Tercümesi ve Şerhi*, 18.

²⁰ Mehmet Eren, “Sadreddin Konevî’nin Tasavvufî Hadis Şerhçiliği ‘Hz. Peygamber’in Rüyada Görülmesi Rivayeti’ Çerçevesinde”, *1. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri* (Konya: Mebkam, 2008), 100.

²¹ Ergin, “Sadreddin al-Qunawi ve Eserleri”, 75.

²² Konevî, *Fusûsü’l-Hikem’in Sırları*, 19.

olduğu mühürlerin çözümlemesidir.²³ Konevî, *Fusûs*'tan küllî manalar çıkarmış ve bunları kısaca şerh etmiştir.²⁴ Yani *Fükûk*, İbnü'l-Arabî dili üzerine yapılan bir semantik çalışmasıdır. Konevî anlaşılması güç ve son derece ağırdaki İbnü'l-Arabî dilindeki anahtar kelimeler üzerinden analitik tahliller yapmaktadır. Bu açıdan bakılınca eserin orijinal bir mahiyeti de vardır. Çünkü *Fusûs*'tan büyük oranda farklılaşmıştır. Konevî'nin bir diğer eseri *Nusus* için dile getirilen "Konevî'nin *Fusûs*'a nazire sadedinde bu eseri telif ettiği şeklindeki düşünce"²⁵ gerçekten ehl-i tasavvuf nezdinde müsellemler bir bilgi değilse Konevî'nin İbnü'l-Arabî'nin eserleri üzerine benimsemiş olduğu telif metodolojisi çerçevesinde tekrar değerlendirilmelidir.

Fükûk, Konevî'nin bir hadis eseri olmadığı için onun bu eserde hadis şerh etme gibi bir gayesi de yoktur. O, ilgili Peygamber'e dair mühür çözümlenmeleri esnasında açıklamalarının sonunda referans olarak hadisleri zikreder. Lakin sözün sonunda bir hadis zikredinceye kadar öncesinde yapmış olduğu yorumlar genellikle hadis şerhi mahiyetindedir. Zahirde onun hadislerle görüşlerini desteklediği gibi bir algı oluşsa da, Konevî'nin hadisleri aktarıırken onları görüşlerine şahit tutmak için zikretmediği bilakis görüşlerini hadisler üzerine bina ettiği görülmektedir. Yani eserde hadisler Konevî'nin görüşlerine şahit değil bizzat onun görüşlerini şekillendirici bir fonksiyona sahiptir.

Konevî'nin hadis şerhinde dikkat çeken en önemli ve en bariz husus birçok sûfi alimde olduğu gibi "işari hadis yorumu"dur. Eserde bunun çok fazla örneği bulunmaktadır. Haddi zatında Konevî, işari dil kullandığını bizzat kendisi de ifade etmektedir. "*Babalarınız üzerine yemin etmeyin*"²⁶ hadisini nakledip sonrasında bunun normal yolla değil ama işaret yoluyla رَبِّ إِنْهُمْ أَضَلُّوا كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ / *Ey Rabbim. Şüphesiz onlar birçok insanı yoldan çıkardılar. Artık kim bana tabi olursa o bendendir. Kim de bana asi olursa şüphesiz Sen çok bağışlayan ve çok merhamet edensin.*" (İbrahim 14/36) ayetinin manası olduğunu ifade eder.

Bazı yorumlarında zahirden oldukça uzak bir manayı tercih ettiği görülen Konevî, "*(Zemzem) Açlığa gıda, hastalığa şifadır.*"²⁷ rivayetindeki zemzemi kader inancı olarak yorumlamış; kadere hakikatiyle iman edenin kederden emin olmak suretiyle hastalıktan kurtulacağını ve dünyevî beklentileri azalacağı için de açlık hissetmeyeceğini ifade etmiştir.

²³ Bayram Dalkılıç, "Sadreddin Konevî'ye Göre Yorum'un İmkânları ve Sınırları-Sınırlılıkları", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri* (Konya: Mebkam, 2010), 67-71.

²⁴ Leyla Abdülkerim Halife, "Hitabu'l-Konevî Beyne't-Teessür bi Hitabi İbn Arabî ve't-Temâyüz anî'l-Fükûk ve'n-Nusus Nemûzecen", *1. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri* (Konya: Mebkam, 2008), 284-285.

²⁵ Ergin, "Sadreddin al-Qunawi ve Eserleri", 65.

²⁶ Bk. 6. rivayet.

²⁷ Bk. 12. rivayet.

Konevî'nin bazen muteber hadis usulü sınırlarını zorlayarak sûfi hadis kriterlerine temas ettiği de görülür: "Emr-i îlâhî'nin; kalemi a'lâ ve levhi mahfuzdan arşa sonra kürsi ve sonrasında da semalara ve makamlara olan seyri" şeklindeki görüşünü hadisle delillendirir. "Emr-i ilahi dünya semasından ayrıldıktan sonra, yeryüzüne varıp kendine has kılınmış yere ulaşınca kadar üç yıl havada kalır."²⁸ şeklinde bir hadis nakleder ve bunun hadis olarak vârid olduğunu söyler; fakat aslı tespit edilemeyen bu rivayetin sonuna da bunun keşfi bir bilgi olduğunu ilâştirir.

Tasavvufî öğretinin temel dinamiklerine yönelik de hadislerden çıkarımlarda bulunan Konevî; "لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ: اللَّهُ، اللَّهُ، /Yeryüzünde Allah! Allah! dendiği sürece kıyamet kopmaz."²⁹ hadisini ele alır ve buradaki "Allah" diyenin, hakiki manada Allah diyen olduğunu öne sürer. Aksi takdirde ifadenin tekitli gelmesinin bir anlamı olmayacağını söyler. Hatta ona göre hadisteki ibare "yeryüzünde insan-ı kâmil olduğu sürece" şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü yeryüzünün mukimleri yani onu ayakta tutanlar insan-ı kâmidir.³⁰

İşâri hadis şerhçiliğine dair önemli örnekleri barındıran *Fükûk*'ta zikredilen rivayetlerin otantik değeri de hadislerle getirilen yorumlar kadar önem arz etmekte olan bir husustur.

2. ESERDE YER ALAN RİVAYETLER

Konevî *Fükûk*'ta yirmi altı başlık altında İbnü'l-Arabî'nin tertibine uygun olarak Peygamberler hakkında çözümlemeler yapmış ve bu esnada 62 adet hadise, hadisten mülhem ifadeye yahut da hadislerden öğrenilen bilgilere yer vermiştir. Eserde şu rivayetler yer almaktadır:

1. "Rasulullah (s) şöyle buyurmuştur: "Bu ilmi her yeni gelen nesilden adil olanlar taşırlar. Aşırıya gidenlerin tahriflerini ve sapkınların hatalarını ondan uzak tutarlar."³¹

Meşhur bir rivayet olmakla birlikte bizzat Konevî'nin aktardığı bu şekliyle kaynaklarda tespit edilememiştir. Hadis kaynaklarında rivayet *عدوله* lafzıyla ve "ينفون عنه تحريف الغالين وتأويل الجاهلين وانتحال المبطلين" ifadeleriyle gelmiştir.³²

²⁸ Bk. 22. rivayet.

²⁹ Bk. 28. Rivayet.

³⁰ Konevî, *Fükûk*, 210.

³¹ Konevî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *el-Fükûk*, hzr. Muhammed Havâce (Tahran: İntişârât Mülâ, ty): 153. (*el-Fükûk*'ta tespit edilen rivayetler sırasıyla zikredilecektir. Bu rivayetten sonra kalan altmış bir hadisin eserdeki yerlerine dipnotta atf yapılmayacak, rivayetin sonunda parantez içerisinde eserde yer aldığı sayfa zikredilmekle yetinilecektir.)

³² Bk. Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhalik el-Basrî, *el-Bahru'z-zehhar müsnedü'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1988- Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 2009), 16: 247; Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdfî (321/933), *Şerhu müşkili'l-âsar*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 10: 17; Ukaylî, Ebu Cafer Muhammed b. Amr b. Musa Mekkî, *ed-Duafüu'l-kebir*, 1-4: thk. Abdülmü'ti Emin el-Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1984), 1: 9; Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, *Müsenedü's-şâmiyyîn*, thk. Hamdi b. Abdülmecid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1: 344; İbn

“وتأويل الجاهلین/Cahillerin tevilleri” ifadesini Konevî hiç zikretmezken انتحال lafzı yerine hadisi زيغ kelimesi ile nakletmiştir.

Rivayete eserinde yer veren Bezzâr (292/905), isnaddaki Halid'in münker olduğunu, Süfyân es-Sevrî (161/778) ve başka muhaddislerden kendisine mutabaat edilmeyen hadisler naklettiğini, bu rivayetin de mutabaat edilmeyen hadislerden olduğunu ifade etmiş, nakletme sebebinin bu rivayetin illetine işaret etmek olduğunu belirtmiştir.³³ Heysemî (807/1405), Taberâni (360/971) tarihinde de yer alan Halid b. Amr el-Kuraşi için kezzâb olduğuna dair tespitler bulunduğunu kaydetmiştir.³⁴

Kaynaklarda rivayetin, İbrahim b. Abdurrahman el-Uzrî, Üsâme b. Zeyd, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Ebu Ümâme, Abdullah b. Amr'dan nakledildiği fakat bütün tariklerinin muzdarip olduğu geçmektedir.³⁵ Sehavî'nin (902/1497) *Fethu'l-Muğîs*'te kaydettiğine göre İbn Abdilberr de (463/1071) “Bütün isnatları muzdariptir” demiştir. İsnadlarının çokluğundan dolayı birbirlerini güçlendirip “hasen” seviyesine çıkabileceği ifade edilse de³⁶ İbn Kesir (774/1373); rivayetin sihhati hususunda ciddi tenkitler bulunduğunu ifade etmiş ve hâkim kanaatin sahih olmadığı yönünde olduğunu belirtmiştir. Bazı tarikleri munkatı olarak nakledilen hadisin çok sayıda sahabiden muttasıl olarak nakledildiğini kaydeden İrâkî (806/1404); “Bu hadis Ali, İbn Ömer, Abdullah b. Amr, Cabir b. Semûra, Ebu Ümame ve Ebû Hüreyre (r.a) tariklerinden muttasıl olarak gelmiş, fakat hiç biri sabit değil hepsi zayıftır, mürsel tarikini de destekleyen bir şey yok.” demiştir.³⁷

Ahmed b. Hanbel'den (241/855) rivayete dair müspet görüş nakledildiği görülmektedir. Kaydedildiğine göre ona “Bu hadis mevzû'ya benziyor” denilince o; “Bilakis sahihtir, çok fazla kişiden işittim demiştir.”³⁸ İbnü'l-Kattân onun bu görüşüne itiraz ederek bu hadisin ravileri hakkında alimlerin bildikleri fakat Ahmed b. Hanbel'e gizli kalmış/ulaşmamış

Adî, *el-Kamil*; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani, *Marifetü's-sahabe*; thk. Adil b. Yusuf (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998); Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali: *es-Sünenü'l-kebir*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1424/2003), 10: 353; Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Şerafu ashâbi'l-hadis*, thk. Mehmed Said Hatiboğlu, Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye), 11; Deylemî, *Firdevs*, 5: 537.

³³ Bk. Bezzâr, *Müsned*, 16: 247.

³⁴ Bk. Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmaü'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*, 1-10: thk. Hüsamettin el-Kutsî (Kahire: Mektebetü'l-Kutsî 1414/1994), 1: 140.

³⁵ Bk. Suyûtî, Câmiu'l-Ehâdis, 24: 65, Ali el-Muttakî, Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttaki el-Hindî (975/1567), *Kenzü'l-ummâl*, thk. Bekrî Hayyânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 10: 176.

³⁶ Kastallânî, Şehabeddin Ahmed b. Muhammed, *İrşadü's-sârî li-şerhi sahihi'l-Buhârî*, 1-10: (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi: y.y., 1323), 1: 4; Sa'dî b. Sa'dî b. Mehdi el-Hâşimî, *Ebu Zür'a er-Râzî ve cühûdüh fi's-sünneti'n-Nebeviyye* (Medine: y.y., 1982), 1: 9. (1. dipnot)

³⁷ Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed, *Fethu'l-muğîs*, 1-4: thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne 1424/2003), 2: 16.

³⁸ Suyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, 24: 65, Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 10: 176.

bilgilerin bulunduğunu belirtmiştir.³⁹

Tahâvî'nin (321/933) *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*'da yer verdiği rivayeti tahric eden Şuayb Arnavut, hadisin bütün tariklerini tek tek değerlendirmiş ve "zayıf" hükmü vermiştir.⁴⁰

2. "Allah Adem'i kendi suretinde yaratmıştır."⁴¹

Konevî'nin Adem fassında naklettiği rivayetin bizzat aynı lafızla mu-teber hadis kaynaklarında nakledildiği görülmektedir.⁴²

3. (Nakledildiğine göre) Hz. Peygamber (s), Cebrail'e (a.s) "*Rabbin namaz kılar mı?*" diye sormuş, Cebrail (a.s) "Evet" deyince Rasulullah (s) "*O'nun (c.c) namazı nedir?*" demiştir. Cebrail (a.s) "Subbûhun, kuddûsun, sebekat rahmetî ğadabî/Noksan sıfatlardan münezzehim, şanıım çok yü-cedir, Rahmetim gazabımı geçmiştir" (sözleridir)." demiştir.⁴³

Rivayet'e ilk üç asır hadis kaynaklarında rastlanılamamıştır. Küçük lafız farklılıklarıyla sonraki devir eserlerden Taberânî ve Deylemî'nin (509/1115) teliflerinde yer aldığı görülmüştür.⁴⁴ Taberânî bu rivayeti A'meş'ten, Ebû Müslim'den başkasının rivayet etmediğini, onun bu rivayetle fert kaldığını söylemiştir.⁴⁵ Taberânî'nin naklini değerlendiren Heysemî, ravilerinin sika kabul edilen kimselerden olduğunu kaydetmiştir.⁴⁶

Rical kaynaklarında kaydedildiğine göre Ebû Müslim Ubeydullah b. Said'in; A'meş'ten rivayeti sabittir. İbn Hibbân (354/965) onu *Sikât*'ta zikretmiş, "hata eder" demiştir.⁴⁷ Buhârî (256/870) onun hakkında "hadisleri problemlidir" demiş, Ebû Ubeyd el-Âcurrî ve Ebû Dâvûd (275/889) mevzû' rivayetleri bulunduğunu kaydetmişlerdir.⁴⁸ Darekutnî (385/995) hadisini nakletmiştir. A'meş'ten ve diğer ravilerden mutabaat edilmeyen rivayetler naklettiği, fahiş hataları olduğu, hafızasından dolayı çok karıştırdığını ifade etmiştir.

³⁹ Sehavî, *Fethu'l-muġîs*, 2: 16; Suyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, 24: 65; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 10: 176.

⁴⁰ Bk. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 10: 17-19.

⁴¹ Konevî, *Fükûk*, 157.

⁴² Müslim, *Birr ve Sila*, 115; Humeydî, *Müsned*, 2: 271; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12: 275; İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemi, *Kitabü't-tevhid*, thk. Abdülaziz b. İbrahim (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1994), 1: 81; İbn Hibbân, *Sahih*, 12: 420; Taberânî, 8: 25; Begavî, *Şerhu's-sünne*, 10: 266; Abdurrezzak, *Musannef*, 9: 444.

⁴³ Konevî, *Fükûk*, 166.

⁴⁴ Deylemî, Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye, *Firdevs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 3: 226.

⁴⁵ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1-10, thk. Tarık b. İvadullah (Kahire Dâru'l-Haremeyn, ts.), 1: 42; *el-Mu'cemu's-sagîr*, 1: 48.

⁴⁶ Bk. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 10: 213.

⁴⁷ İbn Hibbân, *Sikât*, 7: 147. Elbânî bu hususta İbn Hibbân'ın hata yaptığını ifade etmiştir. Bk. Elbânî, Ebu Abdurrahman Nasruddin, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevdûa* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 2002), 3: 570.

⁴⁸ Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü'l-kemal fi nakdi'r-ricâl*, I-35 (Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1980), 19: 49; Zehebî, *el-Muġnî*, 2: 415, *Mizan*, 3: 9.

Rivayet bazı kaynaklarda isnadsız temriz sigasıyla zikredilmiş bazı- larında ise Hz. Musa ile İsrailoğulları arasında geçen bir diyalog olarak nakledilmiştir.⁴⁹ Dûlâbî'nin (310/923) nakline göre Atâ b. Yesâr; هُوَ الَّذِي "سُبْحَ قُدُّوسٌ، سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي" ayeti hakkında O'nun (c.c) namazı; "sözüdür." demiştir.⁵¹

Hadise dair değerlendirmelere bakıldığında İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) rivayeti *el-Mevzû'ât*'ta zikrettiği, ravileri için "sika" tespiti- nde bulunduğu görülmektedir. O; Atâ'dan maktu bir rivayet olarak nak- ledildiği için onun bu hadisi güvenilmeyen ravilerden nakletmiş olabile- ceğini söylemiştir.⁵² Fîrûzâbâdî (1205/1791) ise İbnü'l-Cevzî'nin hem ha- disî *Mevzû'ât*'ta zikredip hem de ricali sikadır demesinin hayret verici bir durum olduğunu ifade etmiştir.⁵³ İbnü'l-Cevzî'ye, rivayetin başka tarikler- den maktu' olarak değil Ebû Hüreyre yahut başka sahabilerden mevkuf yahut mevsul olarak nakledilmiş olması ve yine Ebû Hüreyre'den nakle- dilen bir mutabiinin bulunması ve bu tarihin ricalinin *Sahîhayn* ricali olup illetten masum olması ile itiraz edilmiştir. Ayrıca İbnü'l-Cevzî'nin Atâ ri- vayeti için "ricali sikadır" tespitinin de su götürür olduğu çünkü rivayette Muhammed b. Yahyâ el-Haffâr bulunduğu ve onun da *Mizân*'da bilinme- yen bir ravi olarak kaydedildiği ifade edilmiştir.⁵⁴ Zehebî (748/1348), *Mizân*'da Muhammed b. Yahyâ el-Haffâr'ın naklettiği Atâ rivayeti için "münker"dir demiştir.⁵⁵

Elbânî (1999) yukarıda zikri geçen nakillere yer vermiş ve rivayetin her halükarda problemlî olduğunu ifade etmiştir. Ona göre illet olarak Ha- san-ı Basrî'nin (110/728) عن lafzı ile hadisi nakletmiş olması yeterlidir, çünkü Hasan tedlisleriyle bilinen bir ravidir. İbn Cüreyc'in Atâ'dan عن ile nakletmesi de bir illettir, zira İbn Cüreyc zayıf ravilerden tedlis yapmakla meşhurdur. Ahmed b. Hanbel ondan "zayıf ve metruk ravilerden irsalde bulunan, hadisi kimden aldığına dikkat etmeyen bir ravi" olarak bahset- miştir.⁵⁶

Konevî'nin bu rivayeti nakletme sebebi Kuddûs sıfatının rivayetlerde Subbûh sıfatından sonra "Subbûhun Kuddûsun" şeklinde geçtiğine delil

⁴⁹ Abdurrezzak, *Musannef*, 2: 162; Deylemî, *Firdevs*, 3: 226, 431.

⁵⁰ Ahzab, 33/43.

⁵¹ Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammad, *el-Künâ ve'l-esmâ*, Ebû Kuteybe El-Faryâbî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000), 3: 1186.

⁵² İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *el-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü's-Selefiyye), 1: 119.

⁵³ Fîrûzâbâdî, *es-Silâtu ve'l-Büşer*, 17; Suyûtî, *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*, Ebu Abdurrahman Muhammed b. Salâh (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 1: 27.

⁵⁴ Bk. İbn Arrâk, Nurettin Ali b. Muhammed, *Tenzihu's-şer'ia*, thk. Abdülvehhab Abdüllatif (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1399).

⁵⁵ Bk. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Muğnî fi'd-duafâi'r-ricâl*, thk. Nureddin İtr (b.y.: y.y., ty), 4: 64.

⁵⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa*, 3: 570.

getirmektir. Bu bağlamda zikri geçen rivayeti nakletmiştir fakat rivayetin zayıf olduğu görülmektedir. Bu rivayete hiç gerek bırakmayacak şekilde Rasulullah'ın (s.a) rükû'larında ve secdelerinde "Subbûhun-Kuddûsün" lafzıyla dua okuduğunu haber veren sahih isnadla nakledilmiş rivayetler mevcuttur.⁵⁷

4. "Kıyamet günü yaratılmışlardan ilk giydirilecek olan İbrahim'dir (a.s)."⁵⁸

Rivayet uzun bir hadisten alıntıdır. Rivayetin tam versiyonunda bizzat âdemoğlunun kıyamette yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak mahşer yerinde toplanılacakları ifade edilmiş ve sonrasında da bu kısım zikredilmiştir.⁵⁹ Konevî'nin takti' yaptığı görülmektedir.

5. "Hz. Peygamber (s) insanlar içinde İbrahim'e (a.s) en çok benzeyen idi."⁶⁰

Konevî'nin rivayeti tahkiye üslubuyla naklettiği görülmektedir. Hadis merfu olarak bizzat Rasulullah'ın (s.a) ifadesiyle وَأَنَا أَشْبَهُ وَوَلَدَ إِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بِدِ şeklinde muteber kaynaklarda yer almaktadır.⁶¹

6. Sabit bir hadiste nakledildiğine göre Rasulullah (s) bir gün evinden çıkmış ve Hz. Ömer'in babası üzerine yemin ettiğini işitmiş. Bunun üzerine O (s): "Babalarınız üzerine yemin etmeyiniz. Nefsim kudreti elinde olan Allah'a and olsun ki .ok böceğinin burun delikleriyle yuvarlayıp götürdüğü şey cahiliyede ölmüş atalarınızdan daha hayırlıdır." buyurmuştur.⁶²

Rivayet bizzat bu lafızla kaynaklarda tespit edilememiştir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve diğer bazı kaynaklarda⁶³ benzer lafızlarla yer alan hadiste لَا تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ /babalarınız üzerine yemin etmeyin" ifadesi yerine لَا تَفْتَحِرُوا بِآبَائِكُمْ /babalarınızla övünmeyin" lafzı yer almaktadır. Hz. Ömer'in yemin ettiği ve Rasulullah'ın (s.a) bunu işitip atalar üzerine yemin etmekten men ettiğini hikaye eden rivayet muhtelif lafızlarla muteber hadis kaynaklarında geçmektedir.⁶⁴

⁵⁷ Bk. Müslim, Salat, 223; Ebû Dâvûd, Salat, 147; Nesâî, Tatbîk, 11; İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, 1-8, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 1: 225; Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud, I. bs (Beyrut: Müessesetür-r-Risâle, 2001), 40: 73.

⁵⁸ Konevî, *Fükûk*, 166.

⁵⁹ Buhârî, Ehadisü'l-Enbiya, 10; Müslim, Cennet ve Sıfât'u Naîmihâ ve Ehlihâ, 58; Tirmizî, Sıfetu'l-Kıyâme, 3; Nesâî, Cenâiz, 118; Dârimî, Rikâk, 80; İbn Mübarek, Ebu Abdurrahman Abdullah b. Mübarek, *ez-Zühd ve'r-rekâik*, thk. Habibürrahman el-A'zamî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 462; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 265; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 418.

⁶⁰ Konevî, *Fükûk*, 169.

⁶¹ Bk. Buhârî, Ehadisü'l-Enbiya, 24, 48; Müslim, İman 272; Tirmizî, Tefsir 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13: 199; İbn Hibbân, Ebu Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, *Sahîhu İbn Hibbân*, 1-18, thk. Şuab Arnavut (Beyrut: Müessesetür-r-Risâle, 1988), 1: 247.

⁶² Konevî, *Fükûk*, 179.

⁶³ Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 470; Ebû Dâvûd et-Tayalisi, *Müsned*, 4: 402; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 11: 317, *el-Mu'cemu'l-evsat*, 3: 87.

⁶⁴ Buhârî, Edeb, 74, Müslim, Eymân, 3, Ebû Dâvûd, Eymân ve Nüzür, 5; Tirmizî, Eymân ve Nüzür, 8;

Konevî'nin burada hadiseye dair nakledilen ve birbirine oldukça benzer lafızlar içeren iki hadis grubunu birleştirerek naklettiği görülmektedir.

7. “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”⁶⁵

Bizzat bu lafızla kaynaklarda yer alan bir rivayettir.⁶⁶ İmam Mâlik (179/795) *Muvatta*'ında belağ kaydıyla حُسْنُ الْأَخْلَاقِ lafzıyla nakletmiştir.⁶⁷ Bazı kaynaklarda ise صَالِحِ الْأَخْلَاقِ ibaresiyle yer aldığı görülmektedir.⁶⁸

8. Hz. Peygamber (s) Hz. İbrahim'in makamının burada (7. semada) olduğunu ve O'nun sırtını Beyt-i Ma'mur'a yaslamış halde olduğunu haber vermiştir.⁶⁹

Hz. Peygamber'in Mirac'ını haber veren rivayette O'nun Hz. İbrahim'i yedinci katta ve sırtını Beyt-i Ma'mur'a yaslanmış bir halde gördüğü zikredilmektedir.⁷⁰

9. Konevî Rab isminin mertebesinin yedinci katta olacağına dair şu rivayete yer verir:

“Şüphesiz gökler dürülür. Her gök dürüldükçe onun melekleri iner ve tek bir saf olurlar. İnsanlar o Meleklerle gelerek: “Rabbimiz sizin içinizde mi?” diye sorarlar. Onlar ‘Hayır, O (c.c) gelecek’ derler. Yedinci kat gök dürüldüğü zaman o katın melekleri inerler ve onlar diğer dürülen göklerin meleklerine nazaran en görkemli ve sayı olarak en çok olanlardır. İnsanlar yine onlara sormak için gelir ve “Rabbimiz sizin içinizde mi?” derler. Onlar “Evet. Rabbimiz noksan sıfatlardan münezzehtir” diye cevap verirler.”⁷¹

Bizzat Konevî'nin naklettiği şekliyle rivayet tespit edilememiştir. Konevî'nin çok uzun bir hadisi özetlediği görülmektedir. Kendisi de “kıya-

Muvatta, Nüzür, 4; Ahmed b. Hanbel, 8: 293; İmam Malik, *Muvatta*, Eymân ve'n-Nüzür, 18 (Şeybânî rivayeti); Dârimî, Eymân ve Nüzür, 6.

⁶⁵ Konevî, *Fükûk*, 181.

⁶⁶ Bezzâr, *Müsned*, 15: 364; Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, 2: 312; el-Kuzâî, Ebu Abdullah Muhammed b. Selâme, *Müsned*, thk. Hamdi b.Abdülmecid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 2: 192; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebir*, 10: 323.

⁶⁷ Bk. Muvatta, Hüsnü'l-Huluk, 8. İbn Abdilberr Ebü Hüreyre'den muttasıl ve Sahih isnadla nakledildiğini ifade etmiştir. Bk. İbn Abdilber, *İstizkâr*, 8: 280.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 513. Şuayb Arnavut Ahmed b. Hanbel'in isnadı için “*Sahih*” demiştir. Bk. 1. Dipnot. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6: 324. Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, *el-Edebu'l-müfred*, thk. Semir b. Emin el-Züheyri (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1998), 104. Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 11: 262; Hâkim en-Nisabûri, Ebu Abdillâh İbnü'l-Beyyî Muhammed, *el-Müstedrek ale's-sahihayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 2: 670. Hâkim; “Müslim'in şartlarına uygun” demiş, Zehebî de *Telhis*'te onun bu değerlendirmesini onaylamıştır.

⁶⁹ Konevî, *Fükûk*, 181.

⁷⁰ Müslim, İman, 259; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 333; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 487; Bezzâr, *Müsned*, 13: 341; Nesâî, *Sünen-i Kübra*, 10: 273; Ebu Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna el-Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 6: 165.

⁷¹ Konevî, *Fükûk*, 181.

met hadisinde geçtiği üzere” diyerek buna işaret etmektedir. Rivayet mu-teber hadis kaynaklarında bulunmamakla birlikte müteahhir ve müta-keddin dönem bazı hadis kaynaklarında ve çok sayıda tefsir eserinde zik-redilmektedir. Tespit edilebilen kaynaklarda göklerin dürülmesi ve dü-rüldükçe Meleklerin inmesi şeklinde değil de kıyamet günü göğün yarılıp Meleklerin inmesi şeklinde ifadelerin yer aldığı görülmüştür. Konevî'nin Allah Teala'nın makamının yedinci katta bulunduğuna şahit olarak zikret-tiği kısmın ve melekler ile insanlar arasında geçen diyalogun rivayetlerde geçtiği görülmektedir.

Tespit edilebildiği kadarıyla hadis; Hammad b. Seleme- Ali b. Zeyd-Yusuf b. Mihrân- İbn Abbâs tarikiyle gelmektedir.⁷² Rivayete yer veren Hakim (405/1014), Ali b. Zeyd b. Cüd'ân haricinde, isnadındaki ravilerin sika güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Zehebî ise *Müstedrek* üzerine yap-mış olduğu *Telhîs*'te “isnadı “kavi”dir” demektedir.⁷³ İbnü'l-Mulakkın (804/1401) *Telhîs*'in *Muhtasar*'ında Ali b. Zeyd'den dolayı rivayetin bu is-nadla zayıf olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴

Ali b. Zeyd b. Cüd'ân hakkında rical kaynaklarında nakledilenlere ba-kıldığı zaman; Süfyan-ı Sevrî ve Şu'be'nin ondan hadis naklettiği kayde-dilmiştir.⁷⁵ İclî (261/875) onu *Sikât*'ta zikretmiş ve bir seferinde “hadisi yazılır, çok kuvvetli değil” derken bir seferinde “hadisi itibar için yazıla-bilir” demiştir.⁷⁶ Ebu Zür'a (264/878) onun için “leyse bi kavi” demiştir.⁷⁷ Nevevî muhaddisler nezdinde zayıftır demiştir.⁷⁸ Alimlerin hakkındaki genel kanaati zayıf olduğu, hadislerinin delil olmayacağı sadece itibar için yazılabileceği şeklindedir.⁷⁹ Bununla birlikte çok zayıf bir ravi olmadığı ve birçok muhaddisin kendisinden hadis naklettiği sabittir.

Ebü Hüreyre'den merfu olarak nakledilen tarike⁸⁰ İsmail b. Râfi' el-Medenî vardır ki zayıf, metruk bir ravi olduğu zikredilmiştir.⁸¹ Aynı tarike

⁷² Ebu Said Osman b. Said Dârimî, *er-Red ale'l-cehmiye*, thk. Bedr b. Abdullah (Kuveyt: Dâru İbni'l-Esir, 1995), 88; Hâkim, *Müstedrek*, 4: 613.

⁷³ Bk. Hâkim, *Müstedrek*, 4: 613.

⁷⁴ Bk. İbnü'l-Mulakkın, Siracüddin Ebu Hafs Ömer, *Muhtasaru telhîs*, thk. Sa'd b. Abdullah (Riyad: Dâru'l-Asime, 1411), 7: 391.

⁷⁵ Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisaburi, *el-Künâ ve'l-esmâ*, I-II, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkârî (Medine: Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984), 1: 214; İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beirut: Dâru İhyâit- Turasi'l-Arabî, 1952), 6: 186.

⁷⁶ Bk. İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Salih, *Ma'rifetü's-sikât* (Dâru'l-Bâz, 1984), 2: 154.

⁷⁷ İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 187.

⁷⁸ Nevevî, Ebu Zekerriyya Muhyiddin Yahya, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty), 1: 344.

⁷⁹ Geniş bilgi için bk. Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20: 438-439; Zehebî, *el-Muğni*, 2: 447.

⁸⁰ Ebu's-Şeyh el-İsfahanî, *el-Azame*, 3: 821.

⁸¹ Nesaî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyid (Halep: Dâru'l-Va'y, 1396), 16; İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2: 168; İbn 'Adî, el-Kâmil, 1: 452; Mizzî, *Tehzîb*, 3: 86-89; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr Hatîb (Cidde:

İshak b. Râhûye de (238/853) *Müsned*'inde yer vermiştir. Yine isnadında İsmail b. Râfi' vardır ayrıca isnadda عن رجل şeklinde müphem lafızlar bulunduğu için daha da zayıf kabul edilmektedir.⁸² Buhârî, İsmail b. Râfi'in bu hadisi için "Mürsel'dir, sahih değildir." değerlendirmesi yapmıştır.⁸³

Hadisin bir diğer tariki ise Avf- Ebû Minhâl- Şehr b. Havşeb- İbn Abbâs şeklindedir.⁸⁴ Abdullah b. Mübârek'in (181/797) *Kitâbü'z-Zühd*'ünde muttasıl olarak naklettiği bu tarik Abdullah b. Abbas'tan mevkuף olarak nakledilmektedir. İsnaddaki ricâlin hadisleriyle ihticâca elverişli raviler olduğu görülmektedir. Her ne kadar *Müstedrek*'teki isnadı zayıf ise de bu tarihin makbul olduğu söylenebilir.

10. "*Kıyamete kadar yarattıklarına dair ilmimi yaz.*"⁸⁵

Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Konevî'nin naklettiği rivayete en yakın lafızla bazı kaynaklarda İbn Abbâs'tan mevkuף olarak nakledilmiştir.⁸⁶ Şevkânî (1250/1834), Suyutî'nin (911/1505) "ceyyid" bir senetle İbn Abbâs'tan naklettiğini ifade etmiştir.⁸⁷ İsnadında yer alan Abdullah b. Lehîa (174/790) zayıf bir ravidir.⁸⁸ İbn Ebi Zemenîn (399/1008), *Usûlü's-Sünne*'de Vehb b. Münebbih hadislerinden diyerek nakletmiştir.⁸⁹

11. "*Zemzem suyu ne için içilirse ona(şifa)dır.*"⁹⁰

Bizzat bu lafızla kaynaklarda yer alan bir rivayettir.⁹¹ Abdullah b. Müemmil kanalıyla nakledilmektedir. Ondan dolayı zayıftır. Şuayb Arnavut mütabilerinden dolayı "hasen" kabul edilebileceğini kaydetmiştir.⁹² Hâkim, *Müstedrek*'te başka bir tarikle İbn Abbâs'tan nakletmiş ve "Sahih" olduğunu söylemiştir.⁹³

12. "*O açlığa yemek, hastalığa şifadır.*"⁹⁴

Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992), 1: 245; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 1: 295.

⁸² İshak b. Râhûye, Ebu Ya'kub İshak b. İbrâhim b. Mahled (238/853), *Müsnedu İshak b. Râhûye*, I-V, thk. Abdülğafûr b. Abdilhak (Medine: Mektebetü'l-İman, 1991), 1: 84.

⁸³ Bk. Buhârî, *et-Tarihu'l-kebir*, 1: 260.

⁸⁴ İbn Mübarek, *Zühd*, 2: 101; İbn Ebî Üsâme, Haris b. Muhammed, *Müsned*, thk. Hüseyin Ahmed Salih (Medine: Merkezi Hizmeti'-Sünne, 1992), 2: 1001.

⁸⁵ Konevî, *Fükûk*, 182.

⁸⁶ İbn Ebî Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, 2: 631; Ebu's-Şeyh, *el-Azame*, 2: 588; Suyuti, *ed-Dürü'l-mensûr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr), 8: 471.

⁸⁷ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadir* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 5: 506.

⁸⁸ Müslim, *el-Esmâ ve'l-künâ*, 1: 519.

⁸⁹ İbn Ebî Zemenîn, *Usûlü's-sünne*, thk. Abdullah b. Muammer Abdurrahim (Medine: Mektebetü'l-Gurabâ el-Eseriyye, 1415), 132.

⁹⁰ Konevî, *Fükûk*, 183.

⁹¹ İbn Mâce, Menasik, 78; İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, 3: 273; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23: 140; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, 1: 259; Darekutni, *Sünen*, 3: 354; Hâkim, *Müstedrek*, 1: 646; Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, 5: 241.

⁹² İbn Mâce, Menâsik, 78.

⁹³ Hâkim, *Müstedrek*, 1: 646.

⁹⁴ Konevî, *Fükûk*, 183.

Rivayetin *إِنَّهَا طَعَامٌ طَعِمَ* kısmı muteber kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁵ Biz-zat bu lafızla *Kütüb-i Sitte* harici bazı kaynaklarda geçmektedir.⁹⁶

13. “Ben kulumun zannı üzerineyim. Beni dilediği gibi zannetsin.”⁹⁷

Bizzat bu lafızla kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁸ Hakim’in naklettiği ta-rik için Zehebî “Sahih” kaydı düşmüştür.⁹⁹ Ahmed b. Hanbel’in yer verdiği tarihi değerlendiren Şuayb Arnavut da “Sahih” hükmü vermiştir.¹⁰⁰ Riva-yetin *أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي* kısmı daha yaygındır.¹⁰¹

14. Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Rasulullah, kendisine hizmet etti-ğim on yıl boyunca yaptığım bir şey için “niye böyle yaptın” yahut yapma-dığım bir şey için “niye yapmadın” demedi. O (s.a) ancak “*Takdir olunsaydı muhakkak olurdu.*” buyururdu.¹⁰²

Enes b. Mâlik’in on yıl Rasulullah’a hizmetini haber veren meşhur bir rivayettir. Muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹⁰³ Konevî’nin zik-rettiği rivayette farklı olarak son kısmında *وانما كان يقول لو قدر لكان* /O (s.a) ancak “Takdir olunsaydı muhakkak olurdu.” buyururdu.” ibaresi bulunmaktadır ki bazı kaynaklarda hadisin aynen Konevî’nin zikrettiği gibi geçtiği görül-mektedir.¹⁰⁴ Şuayb Arnavut, söz konusu ziyade ile nakledilen metnin “sa-hih” ve Müslim’in şartlarına uygun olduğunu ifade etmiştir.

15. Rasulullah’tan sabit olduğuna göre O (s.a) mana ile şöyle buyur-muştur: “Yakub (a.s) Yusuf’tan ayrıldıktan sonra Rabbi’ne münacaatta bulunmuş ve Ey Rabbim evladımı, kalbimin reyhanını benden aldın. Onu bana geri getir. Bir kez koklayayım. Sonra bana dilediğini yap.” demiştir. Bunun üzerine Allah (c.c) O’na; “Niye böyle oldu biliyor musun?” diye vahyetmiş O; “Hayır” deyince ona şöyle söylenmiştir: “Sen bir gün güzel bir yemek yiyordun da kapına aç bir dilenci geldi. Sen ona o yemekten vermedin. Sen canının çektiği şeyden o dilenciye nasıl mahrum bıraktıy-san ben de seni sevdiğinden mahrum bıraktım.” Bunun üzerine Yahub (a.s) tövbe etmişti.¹⁰⁵

⁹⁵ Müslim, *Fedâilü’s-Sahabe*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35: 416; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 338.

⁹⁶ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 1: 364; Abdurrezzak, *Musannef*, 5: 115; Bezzâr, *Müsned*, 9: 361; Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-Asar*, 6: 112; Taberânî, *el-Mucemü’s-Sagîr*, 1: 186; Beyhâkî, *es-Sünenü’s-Sagîr*, 2: 203.

⁹⁷ Konevî, *Fükûk*, 183.

⁹⁸ Dârimî, *Rikâk*, 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25: 398; İbn Mübarek, *Zühd ve Rekâik*, 318; İbn Hibbân, *Sahih*, 2: 401; Taberânî, *el-Mucemü’l-kebir*, 22: 87; Hâkim, *Müstedrek*, 4: 268.

⁹⁹ Hâkim, *Müstedrek*, 4: 268.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25: 398.

¹⁰¹ Bk. Buhârî, *Tevhid*, 15; Müslim, *Zikr ve Dua*, 2; Tirmizî, *Zühd*, 51; İbn Mâce, *Edeb*, 58; Ahmed b. Hanbel, 12: 386.

¹⁰² Konevî, *Fükûk*, 183.

¹⁰³ Buhârî, *Vesâya*, 26; Müslim, *Fedail*, 52; Ebû Dâvûd, *Edeb* 1; Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 69; Ahmed b. Hanbel, 19: 36; Dârimî, *Delâilü’n-Nübüvve*, 10.

¹⁰⁴ İbn Hibbân, 16: 145; Beyhâkî, *Şuabü’l-iman*, 10: 411.

¹⁰⁵ Konevî, *Fükûk*, 188-189.

Kaynaklarda tespit edilememiştir.

16. Rasulullah'a (s) "Sen Rabbini gördün mü?" diye sorulunca "O (c.c) *nurdur. Nasıl göreyim*" demiştir.¹⁰⁶

Kaynaklarda aynı lafızlarla yer almaktadır.¹⁰⁷

17. İbn Abbâs'a Rasulullah'ın (s) Allah Teala'yı görmesi meselesini sorduklarında Hz. Peygamber'in (s) O'nu (c.c) gördüğünü söylemiştir. Ona Hz. Aişe'nin Rasulullah'tan naklettiği "O'na (s) Rabbi'ni görüp görmediğini sordum. "O (c.c) *nurdur. Nasıl göreyim*" dediği haber verilmiştir. Bir kişi İbn Abbâs'a bu hususu sorunca O; "Sana yazıklar olsun. O Kendi nuruyla tecelli ettiği zamanki nurudur." demiştir.¹⁰⁸

Bizzat bu lafızla tespit edilememiştir. Rivayetin kaynaklarda yer alan versiyonunda hadisi İbn Abbâs'tan nakleden İkrime'nin ona, En'am suresi 103. Ayeti *لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ* ayetini hatırlatınca İbn Abbâs'ın söz konusu kısmı söylediği ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Tirmizî rivayet için hasen-garib demiştir.

Konevî'nin naklettiği şekliyle rivayet tespit edilememiştir. İki hadisi birleştirdiği akla gelmektedir.

18. Hz. Peygamber (s) Allah'ın görülmesini, güneşin ve ayın görülmesine benzeterek buna işaret etmiş¹¹⁰ ve Cennet ehlinin Rablerini, Adn cennetinde, aralarında herhangi bir perde olmaksızın, Rab Teala'nın yüzünde Kibriyâ örtüsü olduğu halde göreceklelerini haber vermiştir.¹¹¹

Konevî iki hadisi birleştirerek tahkiye üslubuyla nakletmiştir.¹¹²

19. "Allah (c.c) *mahlûkatı karanlıkta yaratmış, sonra onların üzerine nurundan saçmış ve zuhur etmiştir.*"¹¹³

Rivayetlerde *رَشَّ عَلَيْهِمُ* yerine *أَلْقَى عَلَيْهِمُ* ibaresi geçmektedir.¹¹⁴ Tirmizî rivayetin "Hasen" olduğunu söylemiş, Şuayb Arnavut, "İsnadı sahihtir. İsnaddaki Abdullah b. Deylemî haricindeki ravileri şeyhayn ricalidir. Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesai, İbn Mace ondan hadis eserlerine almışlardır. Sika bir ravidir." demiştir.¹¹⁵

¹⁰⁶Konevî, *Fükûk*, 190.

¹⁰⁷Müslim, İman, 291; Tirmizî, Tefsir, 53; Bezzâr, *Müsned*, 9: 362; Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, 8: 170.

¹⁰⁸Konevî, *Fükûk*, 190.

¹⁰⁹Bk. Tirmizî, Tefsir, 54; İbn Ebî Asım, *Sünnet*, 1: 190; İbn Huzeyme, *Tevhid*, 2: 481;

¹¹⁰Bk. Buhârî, Ezan, 128; Müslim, İman, 299; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 20.

¹¹¹Müslim, İman, 296; Tirmizî, *Sıfetu'l-Cennet*, 3; İbn Mâce, *Mukaddime*, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32: 460; Dârimî, *Rikâk*, 102; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 46.

¹¹²Konevî, *Fükûk*, 191.

¹¹³Konevî, *Fükûk*, 192.

¹¹⁴Bk. Tirmizî, İman, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11: 220; Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. el-Carud el-Fârisî, *Müsned*, 1-4, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Dâru Hicr, 1999), 4: 47.

¹¹⁵Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11: 220.

20. “Rüyası en sadık olanlarınız sözü en doğru olanlarınızdır.”¹¹⁶

Muteber kaynaklarda yer alan bir rivayettir.¹¹⁷ Konevî uzun bir hadisten taktî yapmıştır.

21. “Rüya üç çeşittir: Allah’tan olan rüya, şeytanın üzmesi şeklindeki rüya ve kişiye nefsinin fısıldadığı rüya.”¹¹⁸

Konevî rüyanın çeşitlerini haber veren, meşhur rivayeti naklederken her bir çeşitten sonra kendisi açıklamalarda bulunmaktadır. Rivayet küçük lafız farklılıklarıyla muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹¹⁹

22. “Emr-i ilahi dünya semasından ayrıldıktan sonra, yeryüzüne varıp kendine has kılınmış yere ulaşınca kadar üç yıl havada kalır.”¹²⁰

Kaynaklarda tespit edilememiştir.

23. “Allah (c.c) kulunun lisanı ile سمع الله لمن حمده demiştir.”¹²¹

Bizzat bu lafızla İbnü’l-Arabî’nin de (638/1240) *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’de zikrettiği görülmektedir.¹²² Hadis kaynaklarında لسان عبده ifadesi yerine لسانِ نَبِيِّهِ lafızıyla zikredilmiştir.¹²³

24. “Ben onun kulağı, gözü, eli ve ayağı olurum. Benimle iştir, benimle görür, benimle koşar ve benimle dokunur.”¹²⁴

Rivayetin meşhur lafzı şu şekildedir: “Ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, dokunduğu eli, yürüdüğü ayağı olurum.”¹²⁵

Konevî’nin nakletmiş olduğu lafza en yakın ibareyle Hakim et-Tirmizî’nin (320/932) *Nevâdir*’inde geçmektedir.¹²⁶

25. “Rivayette geldiğine göre Hz. Adem ile Havva’nın muradı kendilerine salih vasıflı, bir erkek evlat verilmesiydi. Şeytan onları kandırdı ve “Eğer çocuğun ismini Abdülhars koymaya söz verirsiniz ben de onun erkek olmasını sağlarım. Ona kulak verdiler ve çocuk yani Şit (a.s) doğunca onda şeytanın bir dahli olduğunu düşündüler. Hak Teala bunu kınama diliyle, zikrettiğimiz ayetin peşi sıra buyurmuştur.”¹²⁷

¹¹⁶Konevî, *Fükûk*, 195.

¹¹⁷Müslim, Ru’ya, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13: 80; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, 1: 123.

¹¹⁸Konevî, *Fükûk*, 195-196.

¹¹⁹Müslim, Ru’ya, 6; Ebû Dâvûd, Edeb, 98; Tirmizî, Ru’ya, 7; İbn Mâce, Ta’biru’r-Ru’ya, 3; Dârimî, Ru’ya, 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16: 347.

¹²⁰Konevî, *Fükûk*, 197.

¹²¹Konevî, *Fükûk*, 201.

¹²²Bk. İbn Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, 2: 115.

¹²³Müslim, Salat, 62; Nesâî, Tatbik, 23; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 32: 271.

¹²⁴Konevî, *Fükûk*, 201.

¹²⁵Buhârî, Rikak, 38; İbn Hibbân, *Sahih*, 2: 58; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kebir*, 3: 482.

¹²⁶Hâkim et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-usûl*, 1: 382.

¹²⁷Konevî, *Fükûk*, 207.

Konevî'nin burada yine tahkiye üslubuyla rivayeti naklettiği ve naklederken tasarrufta bulunduğu görülüyor. Rivayet kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: “Rasulullah (s.a) buyurdu ki: “Havva hamile kaldığında -ki Havva'nın çocukları yaşamıyordu- şeytan onun etrafında dolaşmaya başladı ve ona; “Ona Abdül'l-haris ismini ver.” dedi. O da onun ismini Abdül'l-Haris olarak koydu ve çocuk yaşadı. Bu şeytanın bir vahyi ve emri idi.”¹²⁸

Rivayeti nakleden Tirmizî “Hasen-garib bir hadistir. Katâde'den Ömer b. İbrahim'den başkasının naklettiğini bilmiyoruz. Abdüssamed'den merfu olmadan nakledilmiştir.” demiştir.¹²⁹ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de aynı tarikle yer alan rivayet için muhakkik Şuayb Arnavut isnaddaki Ömer b. İbrahim'in zayıf olması ve tedlis ile meşhur olan Hasan-ı Basrî'nin عن lafzı ile nakletmiş olması dolayısıyla zayıf olduğu hükümüne varmış ayrıca İbn Kesir'in de *Tefsir*'inde rivayete yer verdiğini ve “üç açıdan bu rivayet illetlidir.” dediğini ifade etmiştir.¹³⁰ Hâkim de *Müstedrek*'te aynı isnadla nakletmiş lakin isnadının sahih olduğunu ifade etmiştir. Zehebî'nin de *Müstedrek* üzerine yapmış olduğu *Telhis*'te aynı kanaatte olduğu görülmektedir.¹³¹ Lakin Zehebî *Mîzan*'da aynı rivayete yer vermiş ve “Hâkim “Sahih'tir.” demiş ama münker olduğu çok açıktır” kaydı düşmüştür.¹³² Mübarekpûrî (1935) *Tuhfe*'de bu rivayetin İsrailiyyât türü haberlerden olduğunun aşikar olduğunu ifade etmiş ve tezkib edilmesi yahut ne tezkib ne de tasdik edilmesi gereken gruptan hangisine dahil olduğu konusunda ihtilaf bulunduğunu ifade etmiştir.¹³³

Rivayeti Katâde'den nakleden Ömer b. İbrahim hakkında Yahya b. Maîn (233/848) ve Ahmed b. Hanbel “sika” derken, Ebû Hatîm er-Râzî (277/890) “hadisleri delil olmaz”, İbn Adî; “Katâde'den başka ravilerin nakletmediği hadisleri naklederdi”, İbn Hibbân; “hadislerini delil olarak almak hoşuma gitmiyor” demişlerdir. Özellikle Katâde'den naklettiği hadislerin problemlili olduğu dile getirilmiştir.¹³⁴

Konevî'nin nakletmiş olduğu lafızla tespit edemediğimiz rivayet mana olarak benzer ifadelerle bazı hadis kaynaklarında yer almakla birlikte İsrailiyyât türü rivayetlerden olması kuvvetle muhtemel ve zayıf bir rivayet olduğu görülmektedir.

26. “Hûd, Sâlih, Şuayb, Yûnus ve Lût Arap idiler.”¹³⁵

Kaynaklarda bazı Peygamberlerin Arap olduğuna dair rivayetler

¹²⁸Tirmizî, *Tefsir*, 8; Ahmed b. Hanbel, 33: 305; Bezzâr, *Müsned*, 10: 428; Taberânî, *el-Mucemü'l-kebir*, 7: 215; Hakîm, *el-Müstedrek*, 2: 594.

¹²⁹Tirmizî, *Tefsir*, 8

¹³⁰Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33: 305.

¹³¹Hakîm, *el-Müstedrek*, 2: 594.

¹³²Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 3: 179.

¹³³Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 8: 370.

¹³⁴Bk. Mizzî, *Tehzîb*, 21: 270-271; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 425.

¹³⁵Konevî, *Fükûk*, 209.

mevcuttur. Lakin Konevî'nin zikretmiş olduğu bu beş Peygamber'in sıralandığı bir rivayet tespit edilememiştir. Ayrıca Konevî'nin burada muhtelif rivayetlerde geçen isimleri bir araya getirmiş olabileceği ihtimali üzerinde de durulmuş lakin Hz. Yûnus ve Hz. Lût'un Arap olduğuna dair bir rivayete rastlanılmamıştır. Hicrî ilk üç asır hadis eserlerinde bu hususta herhangi bir malumat yer almadığı, müteahhir dönem bazı hadis eserlerinde, tarih kitapları ile tefsir kaynaklarında bulunan bir rivayet olduğu görülmüştür. Söz konusu kaynaklarda geçen rivayetlerde de Hz. Hûd, Hz. Sâlih ve Hz. Şuayb'ın genellikle ilk başta zikredildiği sonrasında ise dördüncü olarak Hz. Peygamber'in (s.a)¹³⁶ yahut dördüncü ve beşinci olarak İsmail (a.s) ve Rasulullah'ın¹³⁷ zikredildiği görülmektedir. Peygamberlere dair çok uzun bir rivayette "Şu dört Peygamber Araptır..." ibaresiyle başlayıp Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Şuayb ve Hz. Peygamber'in zikredildiği Ebu Zer rivayeti; isnadındaki İbrahim b. Hişam b. Yahya b. Yahyâ el-Gassânî'den dolayı muteber bir rivayet değildir.¹³⁸ İbrahim b. Hişam rical kaynaklarında uzun Ebu Zer hadisini nakleden ve bu nakilde teferrüd eden ravi olarak zikredilmiştir. İbn Hibban gibi bazı alimler onun hakkında müspet kanaat belirtirken Ebû Hatîm ve Ebu Zür'a'nın onun için "kezzâb" dediği kaydedilmiştir.¹³⁹ Rivayetin yer aldığı bir diğer kaynak olan İbn Vehb'in (197/813) *el-Câmî*'sinde geçen rivayetin isnadında yer alan Abdullah b. Lehîa'dan dolayı o isnad da zayıftır.¹⁴⁰

Hz. Yûnus ve Hz. Lût'un Arap olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir rivayet tespit edilememiştir.

27. "*Cesette bir et parçası vardır. O salih olursa tüm ceset salih olur. O fesada uğrarsa tüm beden fesada uğramıştır. Dikkat edin o kalptir.*"¹⁴¹

Rivayet muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹⁴²

28. "*Yeryüzünde Allah Allah diyenler bulunduğu sürece kıyamet kopmaz.*"¹⁴³

Rivayetin küçük bir lafız farklılığıyla muteber kaynaklarda yer aldığı

¹³⁶İbn Hibbân, *Sahih*, 2: 77; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakatü'l-asfiyâ* (Mısır: y.y., 1974), 1: 167; İbn Asakir, *Tarihu Dimaşk*, 23: 275.

¹³⁷Tefsir kaynaklarında yer alıyor. Bkz: İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (Dâru Taybe, 1999), 2: 470; Sealebî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevahiru'l-hisân*, eş-Şeyh Muhammed Ali Mu'avviz (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418), 3: 48.

¹³⁸Bk. İbn Hibbân, *Sahih*, 2: 77 ve devamı. (Muhakkik Şuayb Arnavut'un notu.)

¹³⁹Zehebî, *Mizan*, 1: 73; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *Lisanü'l-mîzân*, thk. Abdülfezzah Ebu Gudde (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 1: 381.

¹⁴⁰Bk. Zehebî, *Kâşif*, 1: 90; İbn Hacer, *Tehzib*, 5: 376.

¹⁴¹Konevî, *Fükûk*, 209.

¹⁴²Buhârî, İman 40; Müslim, Talak, 107; İbn Mâce, Fiten 14; Dârimî, Buyû', 1; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 448.

¹⁴³Konevî, *Fükûk*, 210.

görülmetedir.¹⁴⁴

29. Allah Teala'nın ayağına Rasulullah'ın (s) şu hadisinde de işaret vardır: "*Cebbâr olan Allah Teala ayağını üzerine koyuncaya kadar Cehen-nem sürekli "Yok mu daha fazlası" der. Cebbâr Teala ayağını onun üzerine koyunca iç içe geçerek büzüşür ve "Yeter, yeter" der.*"¹⁴⁵

Rivayet nisbî lafız farklılıklarıyla muteber hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹⁴⁶

30. "*Gökler adaletle ayakta durur.*"¹⁴⁷

Münavî, Beydavî tefsirine yapmış olduğu tahricinde "Bu hadisi bula-madım." demiştir.¹⁴⁸ Tefsirlerde zikredilen bir rivayettir.¹⁴⁹ Kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s.a) Hayber'e gönderdiği Abdullah b. Revâha'nın tak-simi karşısında YaHûdilerin "İşte bu haktır. Yer, gök bununla ayakta du-rur." dedikleri şeklinde bir ibare yer almakta burada adalet kelimesi ye-rine hak kelimesi geçmektedir.¹⁵⁰

31. "*Mizan O'nun (c.c) elindedir. Ölçüyü indirir ve kaldırır.*"¹⁵¹

Konevî'nin muteber kaynaklarda yer alan bir rivayetten takti' yapar-ak bu ibareyi naklettiği görülmektedir.¹⁵²

32. "*Beni ne yerim ne de göğüm sığdırabildi. Beni ancak Mümin kulu-mun kalbi sığdırdı.*"¹⁵³

Konevî'nin Fükûk harici eserlerinde de¹⁵⁴ zikretmiş olduğu bu rivayet hakkında alimlerin menfi kanaatleri bulunduğu görülmektedir. Mana iti-bariyle İsrâîlî rivayetlerden olduğu izlenimi veren bu haber için Zerkeşî (794/1392); "Bazı alimler bu hadisin İsrâîliyyât'tan olduğunu ve Rasulu-lah'a ulaşan bilinen bir isnadının olmadığını söylüyorlar" demiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁴Bk. Müslim, İman, 234; Tirmizî, Fiten, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 100.

¹⁴⁵Konevî, *Fükûk*, 211.

¹⁴⁶Buhârî, İman ve Nüzür, 12; Müslim, Cennet, 37; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 373; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübra*, 7: 149.

¹⁴⁷Konevî, *Fükûk*, 213.

¹⁴⁸Münavi, *el-Fethu's-semavî*, 3: 1020.

¹⁴⁹Bk. Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, 20: 261; Beydavî, *Envâru't-tenzil*, 5: 170; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhît*, 6: 587.

¹⁵⁰Bk. Ebû Dâvûd, Buyû', 36; İbn Mâce, Zekat, 18; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8: 387; Taberânî, *el-Mucemü'l-kebir*, 14: 369.

¹⁵¹Konevî, *Fükûk*, 213.

¹⁵²Bk. Buhârî, Tefsir, 166. (Sad, 38/75) Hud, 7; Müslim, İman, 293; İbn Mâce, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16: 299; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7: 154.

¹⁵³Konevî, *Fükûk*, 213.

¹⁵⁴Konevî rivayete Fatıha suresi tefsirinde de yer vermiştir. Bu eserinde yer alan hadislerin tahririni yapan Mehmet Eren'in değerlendirmeleri için bk. Eren, Mehmet, *Sadreddin Konevî'nin Fatıha Tefsiri ve Tasavvufî Hadis Şerhçiliği* (İstanbul: Gelenek yay., 2010), 50.

¹⁵⁵Bk. Zerkeşî, Ebu Abdillâh Bedreddin, *et-Tezkira fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 135.

Sehâvî (902/1497), İbn Teymiyye'nin (728/1328) de aynı değerlendirmeyi yaptığını nakletmiştir.¹⁵⁶ *İhyâ'* da yer alan hadislerin tahricini yapan Irâkî (806/1404) "Bir aslını tespit edemedim" derken; Münâvî "Asılsızdır." demiş; Aclûnî (1162/1749); "Rasulullah'a ait bir söz değildir, mevzû'dur, İsrâîliyyât'tandır." değerlendirmesi yapmıştır.¹⁵⁷

33. "Allah toprağa, Peygamberlerin cesetlerini yemeyi haram kılmıştır."¹⁵⁸

Bizzat bu lafızla ilk dönem hadis kaynaklarında sahih isnadla yer alan bir rivayettir.¹⁵⁹

34. "Rabbim bana dedi ki:"

Konevî Hz. Peygamber'in (s.a) Allah Teala ile vasıtasız olarak görüştüğünü ifade sadedinde bizzat Rasulullah'ın (s.a) bunu ihsas eden ifadeler kullandığını kaydetmiş ve bu rivayetle birlikte takip eden 35 ve 36. rivayetlerin de bu anlamda olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁶⁰

Kaynaklarda bizzat bu ibareyle başlayan rivayetlerin bulunduğu görülmektedir.¹⁶¹ İbn Hibban rivayeti için Şuayb Arnavut "ricâli sika kimselelerdir." değerlendirmesi yapmıştır. Heysemî, Bezzâr rivayetinde geçen Saîd b. Sinan'ın zayıf bir ravi olduğunu kaydetmiştir.¹⁶²

35. "Benim Allah (c.c) ile bir vaktim vardır. O anda beni Rabbimden başkası işitemez."¹⁶³

Rivayet buna çok yakın lafızlarla Kelâbâdî'nin (380/990) *Meâni'l-Ahbâr'*ında geçmektedir.¹⁶⁴ Sehâvî, لي وقت لا يسعني فيه غير ربي lafızıyla *Risâletü'l-Kuşeyrî'*de yer alan ve sufilerin sıklıkla dile getirdikleri bir rivayet olduğunu, mana olarak buna yakın olan ve Rasulullah'ın (s.a) evine geldiğinde vaktini üçe böldüğü ve üçte birini Rabbi'ne ayırdığını haber veren bir rivayetin Tirmizî'nin *Şemâil'i* ile İbn Râhûye'nin *Müsned'*inde yer aldığını ifade etmiştir.¹⁶⁵ Aliyyü'l-Kârî (1014/1605) *el-Mevzû'atu's-Suğra'*da bazı sufilerin zikrettikleri bir rivayettir. Hadis değildir."¹⁶⁶

¹⁵⁶Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed, *el-Mekâsîdu'l-hasene*, Muhammed Osman el-Huş (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1915), 589.

¹⁵⁷Bk. Irakî: Tahricu Ehadisil İhya 890; Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, 2: 496. Acluni, Ebû'l-Fida İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Mektebetü'l-Asriyye, 2000), 2: 116.

¹⁵⁸Konevî, *Fükûk*, 219.

¹⁵⁹Ebû Dâvûd, Salat, 207; Nesâî, Cuma, 5; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 79; Dârimî, Salat, 306; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26: 84; İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, 2: 253; İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemi, *Sahih*, 1-4, thk. Muhammed Mustafa el-'Azamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1992), 3: 118; İbn Hibbân, *Sahih*, 3: 191.

¹⁶⁰Konevî, *Fükûk*, 222.

¹⁶¹Bk. İbn Hibbân, *Sahih*, 7: 288; Bezzâr, *Müsned*, 12: 18.

¹⁶²Bk. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 7: 178.

¹⁶³Konevî, *Fükûk*, 222.

¹⁶⁴Kelâbâdî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak, *Meâni'l-ahbâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hafs (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 208.

¹⁶⁵Sehavî, *Mekâsîdü'l-hasene*, 565.

¹⁶⁶Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzû'atu's-Suğra*, 151.

36. “*Rabbim bana geldi.*”

Kaynaklarda *أتاني ربي* ibaresiyle rivayetler mevcuttur.¹⁶⁷ Tirmizî naklettiği rivayet için “hasen-garib” demiştir. İbn Fûrek (406/1015) aynı rivayet için “illetli” değerlendirmesi yapmıştır.¹⁶⁸ Şuayb Arnavut aynı metin için ızdıraptan dolayı zayıftır demiştir.¹⁶⁹ Taberani'nin *el-Mucemül-Kebir*'inde geçen farklı bir metnin de illetli olduğunu Heysemî tespit etmiştir.¹⁷⁰

37. Hz. Peygamber (s) kıyamet alametlerini içeren bir rivayette işaret ettiği üzere; İsa (a.s) ve yanındakilerin ruhu Cennet tarafından -diğer bir rivayette Şam tarafından, bir diğerinde Yemen'den- gelen ve onları koltuk altlarından yakalayan bir rüzgarla kabzolunduğu vakit, onlar ölür ve artık yeryüzünde hiç bir Mü'min kalmaz. Sadece insanların en şerlileri kalır ve vahşi eşekler gibi yeryüzünde tepinirler. Helali helal, haramı haram bilmezler. Kıyamet de onların üzerine kopar. Yeryüzünde o esnada hiçbir Mü'min yoktur. Aynı şekilde doğal olarak hiçbir veli de kalmaz ve bu şekilde de Hz. İsa'nın hatmiyyet sıfatı sabit olmuş olur.¹⁷¹

Konevî'nin hadislerden mülhem ifadeleri nakletmeye başlarken, “işaret ettiği üzere” ifadesi, haddi zatında meseleyi naklederken doğrudan bir hadisi nakletmeyip bu hususa dair rivayetlerden umumi bir çerçeve çizeceği hakkında fikir vermektedir. Nitekim ilgili hadiselerle ilişkin rivayetlere bakıldığı zaman, kıyamete yakın bir rüzgarın çıkacağı ve o anda hal-i hazırda hayatta bulunan mü'min kulların canını bu rüzgarla birlikte vereceği bizzat hadislerde zikredilmektedir.¹⁷² Söz konusu rüzgarın Yemen tarafından¹⁷³ yahut Şam tarafından¹⁷⁴ ve Mü'minlerin koltuk altlarından eseceği¹⁷⁵ müstakil rivayetlerde yer almaktadır. Konevî'nin konuya dair nakledilen uzunca bir hadisi¹⁷⁶ merkeze alarak diğer rivayetlerdeki malumatı da eklemek suretiyle naklettiği söylenebilir.

38. Konevî İsa Fassi'nda; Hz. İsa'nın kıyamete yakın yeryüzüne ineceği ve “Lud” kapısında deccalle mücadele edip onu öldüreceğinden bah-

¹⁶⁷Tirmizî, Tefsir, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 437-438; Bezzâr, *Müsned*, 7: 110; Taberânî, *el-Mucemül-kebir*, 8: 290, 20: 102.

¹⁶⁸İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasen, *Müşkilü'l-hadis ve beyânuhu*, thk. Musa Muhammed Ali (Beyrut: Alemül-Kütüb, 1985), 77.

¹⁶⁹Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 438.

¹⁷⁰Bk. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, 2: 288.

¹⁷¹Konevî, *Fükûk*, 225.

¹⁷²Bk. Müslim, Fiten, 52.

¹⁷³Bk. Müslim, İman, 185.

¹⁷⁴Bk. Hâkim, *Müstedrek*, 4: 586.

¹⁷⁵Bk. Müslim, İman, 110; İbn Mâce, Fiten, 33; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29: 175.

¹⁷⁶Bk. Müslim, Fiten ve Eşrâtu's-Sâ'a, 116; İbn Hibbân, *Sahih*, 16: 349.

seder ve “lud” kelimesinden hareketle bazı değerlendirmelerde bulunur.¹⁷⁷ Hadisten mülhem¹⁷⁸ bu bilgileri naklederken hadis olduğuna dair herhangi bir ifadeye yer vermez.

39. “Allah Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır.”¹⁷⁹

Muteber hadis kaynaklarında yer alan bir rivayettir.¹⁸⁰

40. Allah (c.c) Hz. Süleyman'ı ilim, mülk yahut malı seçme hususunda muhayyer bırakmıştır -bir rivayette mal yerine nübüvvet geçmektedir-. Hz. Süleyman ilmi seçince Allah (c.c) O'na bu tercihinden dolayı mülk, mal ve nübüvveti de vermiştir.¹⁸¹

Rivayet ilk dönem kaynaklarında tespit edilememiştir. Hicrî beşinci asır ve sonrasında telif edilen bazı eserlerde yer almaktadır.¹⁸² Ali el-Muttâkî (975/1567), Deylemî'nin zayıf bir isnadla İbn Abbâs'tan naklettiğini söylemiştir.¹⁸³ Elbanî, Deylemî'nin bu rivayeti Muhammed b. Temîm, Hafs b. Ömer el-Adenî, Hakem b. Ebân, İkrime, İbn Abbâs kanalıyla naklettiğini ve isnadla yer alan Muhammed b. Temîm'den dolayı hadisin mevzû olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁴ Ricâl kaynaklarında, Muhammed b. Temîm için bir çok alimin “kezzâb” dediği kaydedilmiştir.¹⁸⁵ İbn Asakir'in naklettiği rivayet Hakem b. Eban'ın bir diğer talebesi Hemmâm b. Müslim hakkında İbn Hibban'ın “sâriku'l-hadistir” dediği, Dârekutnî'nin metruk, Hatib el-Bağdâdî'nin ise meçhul dediği kaydedilmiştir.¹⁸⁶ Rivayetin ilk dönem kaynaklarda yer almaması başlı başına sıhhati açısından problem olmakla birlikte müteahhir eserlerde yer alan isnadlarının da mevzû yahut mevzû'ya çok yakın derecede sorunlu olduğu görülmektedir.

41. Hz. Peygamber'in Davud'un (a.s) yeryüzünün en abid kulu olduğunu haber vermesi.¹⁸⁷

Fusûs'ta da yer alan bu rivayet kaynaklarda tespit edilememiştir.

42. “Adem (a.s) birinci semada, İsa (a.s) ikinci, Yusuf (a.s) üçüncü, Yunus (a.s) dördüncü, Harun (a.s) beşinci, Musa (a.s) altıncı ve İbrahim (a.s)

¹⁷⁷Bk. Konevî, *Fükûk*, 226.

¹⁷⁸Bk. Müslim, *Fiten ve Esrâtu's-Sâ'a*, 110; Tirmizî, *Fiten*, 59; İbn Mâce, *Fiten*, 33.

¹⁷⁹Konevî, *Fükûk*, 227.

¹⁸⁰Müslim, *Tevbe*, 19; İbn Mâce, *Zühd*, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15: 373; İbn Hibbân, *Sahih*, 14: 16.

¹⁸¹Konevî, *Fükûk*, 235.

¹⁸²Bk. İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zübeyrî (Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994), 1: 237; Deylemî, *Firdevs*, 2: 192; İbn Asakir, *Tarihu Dimeşk*, 22: 275; Suyûtî, *el-Câmiu's-sagîr* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty), 250.

¹⁸³Bk. Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 10: 174.

¹⁸⁴Bk. Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevdûa*, 8: 82.

¹⁸⁵Bk. Zehebî, *Mizan*, 3: 494; İbn Hacer, *Lisân*, 7: 21.

¹⁸⁶Bk. Zehebî, *Mizân*, 4: 308; İbn Hacer, *Lisân*, 8: 343.

¹⁸⁷Konevî, *Fükûk*, 234.

yedinci semadadır.”¹⁸⁸

Yunus Fassi'na Peygamberlerin ulvî alemde mertebelerinin farklı olduğunu ifade ederek giriş yapan Konevî, zikredilen rivayetin de buna işaret ettiğini düşünmektedir. Konevî'nin naklettiği bu lafızla az sayıda kaynakta yer almaktadır.¹⁸⁹ Lakin meşhur miraç hadisinde araya bazı lafızlar girmiş olmakla birlikte Peygamberlerin sıraları aynıyla zikredilmektedir.¹⁹⁰ Konevî'nin söz konusu uzun miraç hadisinde yer alan makamları peş peşe sıralayarak zikretmiş olması ihtimal dâhilindedir.

43. Hadiste manen nakledildiğine göre Yahya (a.s) ve İsa (a.s) bir araya gelince ve Yahya (a.s) İsa'ya (a.s) rahat tavrından dolayı onu ayıplar bir tarzda: “Allah'ın imtihanından ve azabından emin gibisin” demiştir. Bunun üzerine Hz. İsa ona : “Sen de Allah'ın rahmetinden ve fazlından ümidini kesmiş gibisin.” demiştir. Bunun üzerine Allah Teala; “Sizden bana en sevimli olanınız benim hakkımda en güzel zannı besleyeninizdir.” diye vahyetmiştir.¹⁹¹

Rivayet muteber kaynaklarda tespit edilememiştir. En eski kaynak olarak İbn Ebi'd-Dünya'nın (281/894) *Müdaratü'n-Nas*'ında nakledildiği görülmüştür. Hadisin tespit edildiği müteahhir kaynaklardan Hatib ve İbn Asakir (571/1176) hadisi İbn Ebi'd-Dünya kanalıyla nakletmişlerdir. Bu isnad Muhammed b. Beşîr el-Kindî-Selm b. Sâlim el-Belhî-Ebu Hubeyb el-Mevsilî-Mekhul kanalıyla gelmektedir.¹⁹² Hadisin geçtiği bir diğer kaynak olan Ebu Nuaym'ın *Hilye*'sindeki tarik ise İbn Ebi'd-Dünyâ tariki ile Muhammed b. Beşîr el-Kindî'de birleşmektedir.¹⁹³ Tespit edilebildiği kadarıyla rivayet sadece tabiîn âlimlerinden Mekhul'den (112/730) nakledilmiştir. İsnadında yer alan Muhammed b. Beşîr için Yahya b. Maîn “sika değildir” derken, Dârekutni “hadislerinde kuvvetli bir ravi değildir” değerlendirmesi yapmış; Begavî (516/1122) “sadûk” olduğunu söylemiştir.¹⁹⁴ Selm b. Salim hususunda ise; Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî (303/915) onu zayıf kabul etmiş, Ebu Zür'a “hadisi yazılmaz” demiştir.¹⁹⁵ Rivayetin tespit edebildiğimiz bu tek isnadının zayıf olduğu görülmektedir.

¹⁸⁸Bk. Konevî, *Fükûk*, 238.

¹⁸⁹İbn Hibbân, *Sahih*, 1: 245; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7: 41.

¹⁹⁰Buhârî, *Bed'ül-Halk*, 6; Müslim, *İman*, 259; Nesâî, *Salat*, 1.

¹⁹¹Konevî, *Fükûk*, 245-246.

¹⁹²İbn Ebi'd-Dünya, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyan, *Müdaratü'n-nâs*, thk. Muhammed Hayr ramazan Yusuf (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1998), 63; Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *el-Fakih ve'l-mütefakkih*, thk. Adil b. Yusuf (Suud: Dâru İbn Cevzî, 1421), 2: 240; İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah (571/1176), *Tarihu Dimeşk*, 1-80, thk. Amr b. Ğarâme el-Umrevî (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1995), 3: 467.

¹⁹³Ebü Nuaym, *Hilye*, 5: 181.

¹⁹⁴Zehebî, *Mizan*, 3: 491; İbn Hacer, *Lisân*, 7: 15.

¹⁹⁵Zehebî, *Mizan*, 2: 185; İbn Hacer, *Lisân*, 4: 107.

44. “Kul namaza başladığı zaman Allah (c.c) onun karşısında durur.”¹⁹⁶

Lafız farklılıklarıyla kaynaklarda yer alan bir rivayettir. Tirmizî “hasen-sahih-garib” demiştir. Şuayb Arnavut *Müsned*’de yer alan tariki için “hasen”, hadisin metni için “sahih” hükmü vermiştir.¹⁹⁷

45. İhsanı, Cebrail (a.s) “İhsan nedir?” diye Rasulullah’a (s.a) sormuş ve O (s.a): “İhsan; Allah’ı görüyormuş gibi ona ibadet etmendir.” diye cevap vermiştir.¹⁹⁸

Konevî’nin meşhur Cibril hadisinden¹⁹⁹ takti’ yaptığı görülmektedir.

46. “Gözümün nuru namazda kılındı.”²⁰⁰

Muteber kaynaklarda yer alan bir rivayettir. Hâkim, Müslim’in şartlarına uygun demiş, Zehebî de *Telhîs*’te onaylamıştır. Şuayb Arnavut “Hasen” hükmü vermiştir.²⁰¹

47. “Namaz nurdur.”²⁰²

Muteber kaynaklarda yer alan bir rivayettir.²⁰³

48. “Kur’an’ın her ayetinin bir zahiri ve bir batını, bir haddi ve bir muttala’ı vardır. Hatta yediye kadar -bir rivayette yetmişe kadar- batını vardır.”²⁰⁴

Doğrudan bu lafızla tespit edilememiştir. Daha yaygın olarak “Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir. Ondan her bir ayetin zahiri ve batını vardır.” lafzıyla nakledilmiştir.²⁰⁵ Her haddin de bir muttala’ı vardır” ziyadesiyle gelmiştir.²⁰⁶ Bazı kaynaklarda ise Konevî’nin lafzına daha yakın olarak “Her ayetin bir zahiri ve bir batını, her harfin bir “had”di ve her haddin de bir “muttala”ı vardır.”²⁰⁷ şeklinde bir rivayet de kaynaklarda yer almaktadır. Konevî’nin naklettiği lafızla küçük değişiklikler ihtiva eden rivayetin

¹⁹⁶Konevî, *Fükûk*, 249.

¹⁹⁷Bk. Tirmizî, *Emsal*, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29: 335; Ma’mer b. Raşid, *el-Câmi’*, thk. Habibü’r-Rahman el-A’zamî (Pakistan: el-Meclisü’l-İlmî, 1403), 11: 339; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1: 244.

¹⁹⁸Konevî, *Fükûk*, 250.

¹⁹⁹Bk. Buhârî, *İman*, 36; Müslim, *İman*, 1; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *İman*, 4; Nesâî, *İman*, 5; İbn Mâce, *İman*, 9.

²⁰⁰Konevî, *Fükûk*, 251.

²⁰¹Nesâî, *İşretü’n-Nisâ*, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 305; Abdurrezzak, *Musannef*, 4: 321; Ebu Ya’lâ, *Müsned*, 6: 199; Taberânî, *el-Mucemül-kebir*, 3: 58; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 174.

²⁰²Konevî, *Fükûk*, 251.

²⁰³Müslim, *Salat*, 1; Tirmizî, *De’avât*, 86; Nesâî, *Zekat*, 1; İbn Mâce, *Tahâret*, 5; Dârimî, *Tahâret*, 2.

²⁰⁴Konevî, *Fükûk*, 251.

²⁰⁵Bezzâr, *Müsned*, 5: 441; İbn Hibbân, *Sahih*, 1: 276; Taberânî, *el-Mucemül-kebir*, 10: 105.

²⁰⁶Bk. Ebu Ya’lâ, *Müsned*, 9: 80; Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-Âsâr*, 8: 87; Begavî, Ebu Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud, *Şerhu’s-sünne*, 1-15, thk. Şuayb Arnavut (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1403/1983), 1: 263.

²⁰⁷Abdurrezzâk, Ebu Bekir b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, 1-11, thk. Habîbürrahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1403), 3: 358; Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 1: 22 (Muhakkik Ahmed Muhammed Şakir rivayetin zayıf iki sinadla geldiğini ifade etmiştir.); Begavî, *Şerhu’s-sünne*, 1: 262; İbn Asakir, *Tarih*, 30: 235.

muhtelif tariklerini değerlendiren muhakkikler tarafından zayıf, hasen yahut sahih hükmü verilmiştir.²⁰⁸

49. "Horasan tarafından gelen siyah sancakları görürseniz sürünerek de olsa onlara geliniz. Zira onların arasında Allah'ın halifesi Mehdi vardır. Zulüm ve eziyetle dolmuş olan yeryüzünü adalet ve eşitlikle doldurur."²⁰⁹

Konevî'nin nakletmiş olduğu bu metne yakın lafızlarla kaynaklarda geçmektedir.²¹⁰ İbnü'l-Cevzî rivayetin uydurma olduğunu söylemiş, İbn Hacer buna itiraz etmiş ve rivayetin uydurma değil zayıf olduğunu ifade etmiştir.²¹¹

50. "Allah (c.c) Tevrat'ı eliyle yazmıştır, Tuba ağacını eliyle dikmiştir, Adn Cennet'ini eliyle ve Adem'i (a.s) elleriyle yaratmıştır."²¹²

Rivayet bizzat bu lafızla hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Allah Teala'nın Tevrat'ı Hz. Musa için yazdığı²¹³ yahut bizzat eliyle yazdığı²¹⁴ muteber kaynaklarda yer verilen rivayetlerde zikredilmektedir. Bazı rivayetlerde sadece Adn Cennet'ini²¹⁵ bazılarında ise Adn Cenneti ve Hz. Adem'i eliyle yarattığı geçmektedir.²¹⁶ İbn Ebi Şeybe'nin (235/849) *Musannef*'te naklettiği rivayette Allah Teala'nın Cennet'i ve Adem'i (a.s) eliyle yarattığı Musa (a.s) için de Tevrat'ı yazdığı zikredilmektedir.²¹⁷ Ebu's-Şeyh el-İsbahânî'nin (369/979) *el-Azmâ* isimli eserinde isnadsız bir şekilde zikredilen ve Cennet tasvirlerinin zikredildiği uzun bir rivayette "Allah Tuba ağacını eliyle dikmiş, Adem'i eliyle yaratmış, Adn Cennet'ini eliyle halketmiş ve Musa'ya Tevrat'ı eliyle yazmıştır." şeklinde bir rivayet yer almaktadır.²¹⁸

51. "Allah'ın rahmeti bizim ve Musa'nın üzerine olsun. Keşke sabretseydi de Allah c.c o ikisinin (Musa ve Hızır'ın) haberlerini (daha fazla) bize anlatsaydı. Nitekim sıhhati hususunda ittifak bulunan bir rivayette Rasu-

²⁰⁸Bk. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, 8: 87-89 (Muhakkik Şuayb Arnavut'un değerlendirmesi.); Ğumârî, Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk, *el-Müdüvî* (Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1996), 3: 80-81.

²⁰⁹Konevî, *Fükûk*, 252.

²¹⁰Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35: 70; Nuaym b. Hammad, *Kitâbu'l-fiten*, thk. Semir Emin ez-Zühayrî, (Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412), 1: 311. Şuayb Arnavut; Nuaym tarihinin de Ahmed b. Hanbel tarihinin de "zayıf" olduğunu söylemiştir. Hâkim, *Müstedrek*, 4: 547. Hakim rivayetin sahih olduğunu belirtmiştir.

²¹¹Bk. İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ani'l-müsnedi Ahmed* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1401), 42.

²¹²Konevî, *Fükûk*, 254.

²¹³Müslim, Kader, 15.

²¹⁴Buhârî, Kader, 11; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9: 93; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12: 343.

²¹⁵Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 9: 354; Hâkim, *Müstedrek*, 2: 426; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *el-Esmâ ve's-sifât* (Mekke: Mektebetü's-Sevâdî, 1993), 2: 124.

²¹⁶Hakim bu isnad için "*Sahih*" demiş, Zehebî'de onu onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, 2: 349.

²¹⁷İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 28.

²¹⁸Ebu's-Şeyh el-İsbahânî, *el-Azame*, thk. Rızaullah Muhammed İdris (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1408), 3: 265.

*lullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sabretseydi daha nice acayıplikler görecekti. Lakin sıkma korkusu O'nu arkadaşından ayırdı."*²¹⁹

Musa (a.s) ile Hızır (a.s)'ın kıssalarının anlatıldığı meşhur rivayetlerden Konevî'nin taktî' yoluyla nakletmiş olduğu her iki rivayet de muteber kaynaklarda yer almaktadır.²²⁰ Konevî'nin daha sahih bir rivayette diyerek Müslim lafzına yer vermesi dikkat çekmektedir.

52. YaHûdiler Hz. Peygamber'e (s.a) şikâyetle bulununca Rasulullah (s.a): "*Beni Musa'dan üstün tutmayınız. (Kıyamet günü) Tüm insanlar ruhunu teslim eder. İlk dirilen ise ben olurum. O anda Musa'yı Arş'in direğine yapışmış olarak bulurum ve bilemem Tur'daki bayılması ona yeterli mi görüldü yoksa Allah (c.c) O'nu istisna mı tuttu.*"²²¹

لَا تُفَضِّلُوا بَيْنَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ / لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى /Al-lah'ın Peygamberlerinden birini diğerine üstün tutmayınız lafızlarıyla başlayan ve lafiz itibariyle küçük farklılıklar içeren rivayetler muteber kaynaklarda yer almaktadır.²²² Tespit edilebildiği kadarıyla bizzat Konevî'nin nakletmiş olduğu bu lafızla Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ında geçmektedir.²²³

53. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "*İsa b. Meryem'e en yakın olan benim. O'nunla aramızda başka Peygamber yoktur.*"²²⁴

Kaynaklarda yer alan meşhur bir hadistir.²²⁵

54. "*Kıyamet günü bir nebi gelir yanında ona yakın kişi ile, bir nebi gelir yanında iki kişi ile, bir nebi gelir yanında tek bir kişi ile ve bir nebi de gelir yanında hiç kimse yoktur.*"²²⁶

Konevî uzunca bir rivayet olan kıyamet hadisinden bir kısmını aktaracağını kendisi de ifade ediyor. Muteber kaynaklarda doğrudan bu şekilde sıralamadan ziyade kıyamet hadisinde benzer ifadelerin geçtiği görülmektedir.²²⁷

55. "*Yeryüzü O'na mescit, toprağı temiz kılınmıştır.*"²²⁸

²¹⁹Konevî, *Fükûk*, 255.

²²⁰Birinci rivayet için bk. Müslim, *Fedail*, 172; Ebû Dâvûd, 'Itak, 1; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10: 161; İbn Hibbân, *Sahih*, 3: 268. İkinci rivayeti Konevî لَيْتَهُ صَبْرٌ ibaresiyle naklederken kaynaklarda وَوَدَّأَنَّ أُتُّ ifadesi yer almaktadır. Bk. Buhârî, *Ilm*, 45; Ehâdisü'l-Enbiyâ, 27; Müslim, *Fedâil*, 170; Tirmizî, *Tefsir*, *Kehf*, 19; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10: 163; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35: 45; İbn Hibbân, *Sahih*, 14: 107; Taberânî, *el-Mucemül-kebir*, 12: 5.

²²¹Konevî, *Fükûk*, 255.

²²²Bk. Buhârî, *Husumat*, 1; Müslim, *Fedail*, 160; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13: 29.

²²³Bk. Tahâvî, *Şerh*, 4: 316.

²²⁴Konevî, *Fükûk*, 256.

²²⁵Buhârî, *Ehâdisü'l-Enbiyâ*, 48; Müslim, *Fedâil*, 144; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12: 497; Ebû Dâvûd et-Tayalisi, *Müsned*, 4: 301; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 499; İbn Hibbân, *Sahih*, 14: 74.

²²⁶Konevî, *Fükûk*, 257.

²²⁷Buhârî, *Tıp*, 17; Müslim, *İman*, 374; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 362.

²²⁸Konevî, *Fükûk*, 261.

Muteber kaynaklarda yer alan meşhur bir rivayettir.²²⁹

56. “Kıyamet günü ben arşın sağında, Rabbimin yanında, âlemlerden benden başka hiç kimsenin bulunmadığı bir makamda dururum.”²³⁰

Kıyametten bahseden Tirmizî rivayetinde nisbî lafız farklılıklarıyla geçmekte olan bir hadistir. Tirmizî “hasen-garib” değerlendirmesi yapmıştır.²³¹ Doğrudan bu lafızla olmamakla birlikte kıyamet günü Rasulullah’ın arşın sağ tarafında duracağını haber veren rivayetler de kaynaklarda yer almaktadır.²³²

57. “Ben kıyamet günü insanların efendisiyim.”²³³

Muteber kaynaklarda yer alan meşhur bir rivayettir.²³⁴

58. Hz. Peygamber’in miracından bahseden rivayette O’nun günlük namaz vakitlerinin hafifletilmesi duasıyla üç defa gidip gelmesinden bahseden Konevî, hadisi nakletmemiş rivayette geçtiği şekliyle demekle yetinmiştir.²³⁵ Rivayetin muteber kaynaklarda geçtiği görülmektedir.²³⁶

59. “Üçüncüyü ise, İbrahim de (a.s) dahil olmak üzere tüm insanların bana müracaat edecekleri güne bıraktım.”²³⁷

Hz. Peygamber’in (s.a) ümmeti için üçüncü istiğfarını kıyamete tehir ettiğini haber veren rivayet muteber kaynaklarda yer almaktadır.²³⁸

60. Rasulullah şöyle haber vermiştir: “Kıyamet günü insanlar Hz. İbrahim’e gelirler ve “Ey İbrahim. Sen Halilullah’sın. Bize şefaet et.” derler. İbrahim (a.s) ise “Ben sonra sonra Halil’im der.”²³⁹

Rivayet küçük lafız farklılıklarıyla Müslim’in *Sahih*’i ve diğer kaynaklarda yer almaktadır.²⁴⁰

61. Rasulullah’ın (s) haber verdiği göre vefatından beş gün önce Allah (c.c) onu Halil edinmiştir.²⁴¹

Rasulullah’ın “Allah (c.c) İbrahim’i dost edindiği gibi beni de dost edindi. Şayet ben de bir dost edinecek olsaydım Ebu Bekir’i dostum olarak

²²⁹Bk. Buhârî, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesâcid, 3, 4; Tirmizî, Salat, 124; Nesâî, Gusl ve Teyemmüm, 26; İbn Mâce, Taharet, 90.

²³⁰Konevî, *Fükûk*, 261.

²³¹Bk. Tirmizî, Menakıb, 1.

²³²Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7: 265; Ebu Ya’lâ, *Müsned*, 1: 427.

²³³Konevî, *Fükûk*, 261.

²³⁴Buhârî, Tefsir, “İsra”, 3; Müslim, İman, 327; Tirmizî, Sıfetu’l-Kıyame, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15: 384.

²³⁵Konevî, *Fükûk*, 262.

²³⁶Buhârî, Salat, 1; Müslim, İman, 263.

²³⁷Konevî, *Fükûk*, 262.

²³⁸Müslim, Salatü’l-Müsâfirîn, 273; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35: 102; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6: 319.

²³⁹Konevî, *Fükûk*, 262.

²⁴⁰Müslim, İman, 329; İshak b. Rahuye, *Müsned*, 1: 228; Ebu Ya’lâ, *Müsned*, 11: 79; Bezzâr, *Müsned*, 17: 177; İbn Hibbân, *Sahih*, 14: 382; Hâkim, *Müstedrek*, 4: 631.

²⁴¹Konevî, *Fükûk*, 262.

seçerdim.” buyurduğunu haber veren ve muteber kaynaklarda yer alan uzun bir rivayette Rasulullah’ın vefatından beş gün önce bunu söylediği, ravi Cündeb tarafından ifade edilmektedir.²⁴²

62. “Allah (c.c) yeryüzünü Kabe’nin altından yaymıştır.”²⁴³

Hadis kaynaklarında tespit edemediğimiz bu rivayet, “*Arzı da bundan sonra yaymış/döşemiştir*” (en-Nâziât 79/30) ayetinin açıklaması için bazı tefsir kaynaklarında zikredilmektedir.²⁴⁴

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eserinde çok sayıda hadise yer veren Konevî’nin rivayetleri isnadsız naklettiği görülmektedir. Çok nadir istisnası bulunmakla birlikte sahabe ravisi de dahil olmak üzere tüm isnadları hazf etmiştir. Hal böyle olunca kullandığı hadisler, isnadları açısından tahlil edilememekte, doğrudan şu kaynaktan istifade etmiş şeklinde nokta atışları yapılamamaktadır. Yalnızca hadisin geçtiği eserlerin isnadlarının geneline dair hüküm verilebilmektedir. Yani müstakil bir isnad tahlilinden ziyade “hadis literatüründe ilgili hadisin yeri” tespit edilebilmektedir.

Konevî, eserinde hadislerin büyük çoğunluğunu doğrudan قال صلى الله عليه وسلم قوله صلى نبه ايضا صلى الله عليه وسلم على ما ذكرنا بقوله عليه وآله واما قول النبي صلى الله عليه وسلم وقد ورد في الحديث عليه وسلم lafızlarıyla hadis olarak nakletmiş ve bir kısmını ise hadis olduğunu ifade etmeden hadisteki bilgiyi kullanmıştır. Konevî’nin, konunun serdedilmesi esnasında ekseriyetle rivayetleri metne adapte ettiği görülmektedir. Lakin bu adaptasyon esnasında bazı tasarruflarda bulunmaktadır. Örneğin o tahrir kısmında sıklıkla temas edildiği üzere hadislerde fazlaca takti’ yapmakta yani hadisin tamamını değil yalnızca birkaç kelimesini zikretmek suretiyle hadisten iktibasta bulunmaktadır. Lakin bu, hadisin bazen siyak-sibaktan kopmasına sebep olmaktadır. Uzunca bir hadisin sadece görüşüne mesned teşkil eden kısmı hadisin tümünü yansıtmıyorsa esasında o hadisi referans olarak kullanmış olmamaktadır. Bu açıdan takti’ usulü, bazı mahzurları barındırmaktadır. Takti’in tam tersi bir durum olarak bazı rivayetleri naklederken araya kendi kelimelerini dahil edebildiği görülmektedir ki hadislerin tahririni yani esas ve ilk kaynağını bulma hususunda son derece müşkil bu durum, araya eklenen kelimelerin hadisten olduğu intibahını uyandırabilme tehlikesinden dolayı ehl-i hadis nezdinde muteber görülmemektedir.

Konevî, hadisleri bazen mana ile rivayet etmekte, mana ile rivayet et-

²⁴²Müslim, Mesacid, 23; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 150.

²⁴³Konevî, *Fükûk*, 263.

²⁴⁴Bk. Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 6: 21; Cürçânî, Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdurrahman Abdülkahir, *Dercü’l-dürer*, thk. Talat Salah el-Ferhân-Muhammed Edib Şekûr (Amman: Dâru’l-Fikr, 2009), 2: 688; Sa’lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Kesf ve’l-beyân an tefsiri’l-Kur’ân*, thk. Ebu Muhammed b. Aşur (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 10: 128.

tiğini bizzat kendisi de söylemektedir. Naklettiği hadislerin büyük çoğunluğunda görülen lafız farklılıkları bu hususa delalet etmektedir. Hadislerin ana omurgası aynı olmakla birlikte ekseriyetinde de küçük lafız farklılıkları bulunmaktadır. Lafzen rivayette bulunduğu hissini uyandıran hadislerde bile fazlaca tasarruf dikkat çekerken “mana ile rivayet ediyorum” dediğini tespit etmek neredeyse muhal bir durumdur. Nitekim “mana olarak şöyle söylemişti” lafzıyla naklettiği Hz. Yakub ile ilgili rivayet²⁴⁵ kaynaklarda tespit edilememiştir.

Konevî hadis aktarımında “sabit”, “sahih”, “muttefek aleyh” gibi bazı hadis usulü ıstılahlarını da kullanmaktadır. Bu durum Konevî'nin hadisle iştiğaline delalet etmesi açısından önem arz etmekle birlikte onun bunları bazen ıstılah anlamlarıyla değil sözlük anlamlarıyla kullandığı görülmektedir ki bu da sûfi gelenekten gelen mütesahil bir usul benimsediği fikrini akla getirmektedir.

Kütüphanesinde çok sayıda hadis eseri bulunduğu kaydedilen Konevî'nin *Fükûk*'ta yer alan rivayetler hususunda Müslim'in *Sahih*'inden oldukça istifade ettiği düşünülmektedir. Nitekim zikrettiği hadislerin yaklaşık dörtte biri “muttefekun aleyh” yani hem Buhârî hem de Müslim'in eserlerinde rivayet ettikleri hadislerden olmakla birlikte yine neredeyse bir o kadarı sadece Müslim'in *Sahih*'inde geçen rivayetlerdir. Ayrıca yukarıda değindiğimiz gibi Konevî, hadis naklinde çok fazla tasarrufta bulunduğu için bizzat naklettiği lafızlarla hadislerin tesbiti güçtür. Konevî'nin kullandığı lafız için “aynı lafızla hadis kaynaklarında birebir geçiyor” diyebileceğimiz hadislerin büyük kısmı Müslim hadisleri ile örtüşmektedir. Müellif bu eserde hiç kaynak ismi zikretmediği için ipuçlarından böyle bir neticeye varılabilmektedir.

Konevî'nin eserinde 62 rivayetten istifade ettiği görülmüştür. Tespit edilebildiği kadarıyla bu hadislerin yaklaşık %73'ü makbul, %14'ü zayıf, %13'ü ise asılsız, İsrâilîyyât türü rivayet yahut mevzû rivayetlerden oluşmaktadır. Bu tespitler Konevî'nin eserlerinde kullandığı hadislerin sıhhat değeri hususunda önem arz etmektedir. *Fükûk*'ta aslı tespit edilemeyen, uydurma yahut İsrâilî rivayetler yer almakla birlikte bunların oranının makbul olanlara göre oldukça az olduğu yani Konevî'nin eserlerinde çok büyük oranda makbul rivayetleri kullandığı görülmektedir. Konevî'nin hadis formasyonunun büyük etkisi olduğunu düşündüğümüz bu durum sûfi literatüre yönelik “kullanılan rivayetlerin ekserisinin asılsız olduğu”²⁴⁶ şeklindeki genellemenin tekrar gözden geçirilmesi yahut en

²⁴⁵Bk. 15. Hadis.

²⁴⁶Tasavvuf eserlerinde mevzu rivayetlere yer verildiği ve birçok “asl”ın hadis kriterleri açısından muteber görülmeyen rivayetler üzerine bina edildiği yadsınmaz bir gerçek olmakla birlikte; Haris el-Muhasibi, Hâkim et-Tirmizî, Ebu Nasr Serrac, Gülâbâdi, Kuşeyrî, Hucvirî, Abdulkadir Geylânî, Sühreverdi, İbn Arabî ve İmam Rabbanî'nin meşhur eserlerinde yer alan hadislerin otantik

azından Konevî için geçerli olmadığı fikrini teyit etmektedir. Nitekim *Fükûk* çerçevesinde yapılan bu tespitlerin Konevî'nin diğer bazı eserlerinde yer alan hadislere yönelik çalışmalarındaki²⁴⁷ değerlendirmelerle de benzerlik arz etmektedir. Bu bağlamda Konevî'nin *Fükûk* için, Konevî'nin hadisçiliğini tespit açısından temsil gücü yüksek bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebu Bekir b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Musannef*. I-XI. Thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Acluni, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*. Thk. Abdülhamid Hindâvî. Mektebetü'l-Asriyye 2000.
- Âdil Nüveyhiz. *Mu'cemü'l-Müfessirîn*. Beyrut: Müessesetü Nüveyhiz, 1988.
- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. *el-Müsned*. Thk. Şuayb Arnavud. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed b. Muhammed. *Tabakatü'l-Müfessirîn*. Thk. Süleyman b. Salih. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1997.
- Ali el-Muttakî, Ali b. Abdülmelik b. Kadı Han Müttaki el-Hindi 975/1567. *Kenzü'l-Ummâl*. Thk. Bekrî Hayyânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Aydınlı, Abdullah. *Kırk Hadis Şerhi*. 1. Baskı, İstanbul: İFAV, 2015.
- Koçkuzu, Ali Osman. "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği". *S.Ü.İ.F. Dergisi* 4 (Ocak, 1989).
- Dalkılıç, Bayram. Sadreddin Konevî'ye Göre Yorum'un İmkânları ve Sınırları-Sınırlılıkları. *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*. Konya: Mebkam 2010: 67-76.
- Bayram, Mikâil. "Sadru'd-Din Konevî Kütüphanesi ve Kitapları". *Marife* 1/2 (2001): 179-185.
- Begavî, Ebu Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud. *Şerhu's-sünne*. Thk. Şuayb Arnavud. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1983.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *el-Esmâ ve's-sifât*. Mekke: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Şuabü'l-iman*. thk. Abdül-'ali Abdülhamit. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kebir*. Thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1424/2003.
- Bezzâr, Ebu Bekr Ahmed b. Amr. *el-Bahru'z-zehhâr müsnedü'l-Bezzâr*. Thk. Mahfûzrahman Zeynullah. Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 2009.

değerlerinin ele alındığı bir çalışmada; çok zayıf ve asılsız hadislerin %12; mevzuların ise %10'luk bir kısmı teşkil ettiği tespit edilmiş ve "süfi literatürde kullanılan hadislerin ekseriyetinin mevzu olduğu" şeklinde bir yaklaşımın ilmî ve objektif araştırmalarla teyit edilmeyen bir genelleme olduğu ifade edilmiştir. Bk. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* (Konya: Yediveren, 2001), 412. Bu hususta şu noktaya da dikkat çekilmelidir: Süfîlerin eserlerinde kullandıkları hadisler ile süfî öğretinin temelini teşkil eden esasların dayandığı hadislerin otantik değerleri arasında bir fark olduğu görülmektedir. Bu hususta bk. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 411-417.

²⁴⁷Bk. Abdullah Aydınlı, *Kırk Hadis Şerhi*, 1. Baskı (İstanbul: İFAV, 2015), 20; Adil Yavuz, "Sadreddin Konevî'nin Miftahu'l-Gayb Adlı Eserindeki Rivayetlerin Sıhhat ve Delalet Açısından Değerlendirilmesi", *Sadreddin Konevî "Tasavvuf, Felsefe Ve Din"*, (Konya 2018), 11-12.

- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *el-Edebu'l-müfred*. Thk. Semir b. Emin el-Züheyri. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1998.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *et-Tarihu'l-kebir*. 8 Cilt. Haydarabad: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Can, Mustafa. "Sadreddin Konevî'nin Eserleri ve Kütüphanesi". *Selçuk Dergisi* 4 (1989): 113-127.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdurrahman Abdülkahir. *Dercü'd-dürer*. Thk. Talat Salah el-Ferhân-Muhammed Edib Şekûr. Amman: Dâru'l-Fikr, 2009.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekutnî*. 5 Cilt. Thk. Şuayb Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl. *Sünen*. Thk. Nebil Haşim el-Ğamri. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 2013.
- Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 420-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Deylemî, Şiruye b. Şehredar. *Firdevs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Dûlâbî, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammad. *el-Künâ ve'l-esmâ*. Ebu Kuteybe El-Faryâbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. el-Carud el-Fârisî, *Müsned*. 4 Cilt. Thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. b.y.: Dâru Hicr, 1999.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani. *Marifetü's-sahabe*. Thk. Adil b. Yusuf. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Mısır: y.y., 1974
- Ebu Said Osman b. Said. *er-Red ale'l-cehmiye*. Thk. Bedr b. Abdullah. Kuveyt: Dâru İbnî'l-Esir, 1995.
- Ebu Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna el-Mevsilî. *Müsned*. Thk. Hüseyin Selim Esed. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- Ebu's-Şeyh. *el-Azmâ*. Thk. Rızaullah Muhammed İdris. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1408.
- Elbânî, Ebu Abdurrahman Nasıruddin. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-Mevdûa*. Riyad: Mektebetü'l-eârif, 2002.
- el-Kuzâî, Ebu Abdullah Muhammed b. Selâme. *Müsned*. Thk. Hamdi b. Abdülmecid, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.
- Eren, Mehmet. *Sadreddin Konevî'nin Fatiha Tefsiri ve Tasavvufî Hadis Şerhçiliği*. İstanbul: Gelenek yay., 2010.
- Eren, Mehmet. "Sadreddin Konevî'nin Tasavvufî Hadis Şerhçiliği 'Hz. Peygamber'in Rüyada Görülmesi Rivayeti' Çerçevesinde". 1. *Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*. Konya: Mebkam, 2008.
- Ergin, Osman. "Sadraddin al-Qunawi ve Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası*. 2 Cilt, 1957.
- Ğumârî, Ahmed b. Muhammed b. Siddîk. *el-Müdvâvî*. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1996.
- Hâkim en-Nisabûrî, Ebu Abdillâh İbnü'l-Beyyi Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-Resûl*. Thk. Abdurrahmân Umeyra. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali. *el-Fakih ve'l-mütefakkih*. Thk. Adil b. Yusuf. Suud: Dâru İbn Cevzî, 1421.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali. *Şerafu ashâbi'l-hadis*. Thk. Mehmed Said Hatiboğlu. Ankara: Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Mecmaü'z-zevaid ve menbaü'l-fevâid*. Thk. Hüsamettin el-Kutsî. Kahire: Mektebetü'l-Kutsî, 1414/1994.
- Humeydî, Ebu Bekir Abdullah b. Zübeyr b. İsa. *el-Müsned*. Thk. Hasan Selim Esed.

- Dımeşk: Dâru's-Sekâ, 1996.
- İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Salih. *Ma'rifetü's-sikât*. b.y.: Dâru'l-Bâz, 1984.
- İbn Adî, Abdullah b. Adî el-Cürcânî. *el-Kamil fî duafâi'r-ricâl*. Thk. Adil Ahmed, Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Abdi'l-Berr, Ebu Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed Kurtubî Nemerî. *el-İstizkâr*. Thk. Salim Muhammed Ata - Muhammed Ali Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Abdilberr. *Câmiu beyânî'l-İlm ve fadlih*. Thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zübeyrî. Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*. Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Arrâk, Nurettin Ali b. Muhammed. *Tenzihu's-şerîa*. Thk. Abdülvehhab Abdüllatif. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah 571/1176. *Tarihu Dımeşk*. 80 Cilt. Thk. Amr b. Ğarâme el-Umrevî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve't-ta'dil*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Kitâbü'l-musanneffî'l-ehâdis ve'l-âsâr*. I-VII, Thk. Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Ebî Üsâme, Haris b. Muhammed. *Müsned*. Thk. Hüseyin Ahmed Salih. Medine: Merkezu Hıdmeti'-Sünne, 1992.
- İbn Ebi Zemenîn. *Usûlü's-sünne*. Thk. Abdullah b. Muammed Abdurrahim. Medine: Mektebetü'l-Gurabâ el-Eseriyye, 1415.
- İbn Ebi'd-Dünya, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed. *Müdaratü'n-nâs*. Thk. Muhammed Hayr ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1998.
- İbn Fûrek, Muhammed b. el-Hasen. *Müşkilü'l-hadis ve beyânüh*. Thk. Musa Muhammed Ali. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1985.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi ani'l-müsnedi Ahmed*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1401.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Lisanü'l-mizân*. Thk. Abdülfettah Ebu Gudde. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed. *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*. Thk. Mahmûd İbrâhim Zayed. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396.
- İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed. *Sahîhu İbn Hibbân*. Thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1988.
- İbn Huzeyme, Ebu Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemi. *Sahîh*. 4 Cilt, Thk. Muhammed Mustafa el-'A'zamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1992.
- İbn Huzeyme, Ebu Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemi. *Kitabü't-tevhid*. Thk. Abdülaziz b. İbrahim. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1994.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Thk. Sami b. Muhammed Selâme. b.y.: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Mübarek, Ebu Abdurrahman Abdullah b. Mübârek. *ez-Zühd ve'r-rekâik*. Thk. Habibürrahman el-'A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali. *el-Mevzû'ât*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: Mektebetü's-Selefiyye.
- İbnü'l-Mulakkın, Siracüddin Ebu Hafs Ömer. *Muhtasaru't-telhîs*. Thk. Sa'd b. Abdullah. Riyad: Dâru'l-Asıme, 1411.
- İshak b. Râhûye, Ebu Ya'kub İshak b. İbrâhim. *Müsnedu İshak b. Râhûye*. 5 Cilt. Thk. Abdülğafûr b. Abdilhak. Medine: Mektebetü'l-İman, 1991.
- Kastallânî, Şehabeddin Ahmed b. Muhammed. *İrşadü's-sâri li-şerhi sahihi'l-Buhârî*. I-

- X. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1323.
- Kelâbâdî, Ebu Bekr Muhammed b. İshak. *Meâni'l-ahbâr*. Thk. Muhammed Hasan Muhammed Hafis. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Konevî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. İlyâs el-Konevî ed-Dımaşkî. *el-Fükûk*. Haz. Muhammed Havâce. Tahran: İntişârât Mûlâ, ts.
- Konevî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. İlyâs el-Konevî ed-Dımaşkî. *Fusûsu'l-Hikem'in Sırları*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yay., 2003.
- Leyla Abdülkerim Halife. "Hitabu'l-Konevî Beyne't-Teessür bi Hitabi İbn Arabî ve't-Temâyüz anî'l-Fükûk ve'n-Nusûs Nemûzecen". 1. *Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*. Konya: Mebkam, 2008.
- Ma'mer b. Raşid. *el-Câmî'*, Thk. Habîbü'r-Rahman el-A'zamî, Pakistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.
- Mâlik, Ebu Abdillah Mâlik b. Enes el-Himyerî. *el-Muvatta*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1985.
- Mâlik, Ebu Abdillah Mâlik b. Enes el-Himyerî. *Muvattâ* (Rivâyetü Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî). Thk. Abdülvehhab Abdüllatif. b.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Mizzî, Ebu'l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdirrahman. *Tehzîbü'l-kemal fî nakdi'r-ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmîi's-sagîr*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1938.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi. *el-Künâ ve'l-esmâ*. 2 Cilt. Thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkâri. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1984.
- Nesaî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*. Thk. Mahmud İbrahim Zâyid. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396.
- Nesaî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kübra*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebu Zekerıyya Muhyiddin Yahya. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Nuaym b. Hammad. *Kitâbu'l-fiten*. Thk. Semir Emin ez-Züheyrî. Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412.
- Ömer Rıza Kehhâle. *Mu'cemü'l-Müellifin*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.
- Sa'dî b. Mehdi el-Hâşimî. *Ebu Zür'a er-Râzî ve cühûdüh fi's-sünneti'n-Nebeviyye*. Medine: y.y.,1982.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Kesf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ebu Muhammed b. Aşur. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2002.
- Safedî, Selahaddin Halil. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâvud. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2000.
- Sealebî, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cevahiru'l-hisân*. eş-Şeyh Muhammed Ali Mu'avviz. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1418.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. *Fethu'l-muğîs*. 4 Cilt. Thk. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetü's-Sünne 1424/2003.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân. *el-Mekâsıdu'l-hasene*. Muhammed Osman el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1915.
- Suyuti, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Câmîu's-sagîr*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Suyuti, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzû'a*. Ebu Abdurrahman Muhammed b. Salâh. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Şevkani, Muhammed b. Ali. *Fethu'l-Kadir*. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414

- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. *el-Mu'cemu'l-kebir*. 25 Cilt. Thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. *el-Mu'cemü'l-evsat*. 10 Cilt, Thk. Tarık b. İvadullah. Kahire Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. *Müsnedü's-sâmiyyîn*. Thk. Hamdi b. Abdülmecid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. Thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tatlı, Bekir. "Sadreddin Konevî'nin Hadisçiliği Meselesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014): 39-61.
- Ukaylî, Ebu Cafer Muhammed b. Amr b. Musa Mekkî. *ed-Duafâu'l-kebir*. 4 Cilt. Thk. Abdülmü'tî Emin el-Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1984.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. Konya: Yediveren, 2001.
- Yavuz, Adil. "Sadreddin Konevî'nin Miftahu'l-Gayb Adlı Eserindeki Rivayetlerin Sihat ve Delalet Açısından Değerlendirilmesi". *Sadreddin Konevî "Tasavvuf, Felsefe ve Din"*. Konya: y.y., 2018.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Sadreddin Konevî Kırk Hadis Tercümesi ve Şerhi*. İstanbul: Erkam Matbaası 2008.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1990.
- Yılmaz, Muhammet. "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnu'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2013): 1-19.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif*. Thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr Hatîb. Cidde: Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife'rife, 1963.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb Arnaud. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1985.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Thk. Beşşâr Avvâd. b.y.: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Muğnî fî'd-duafâi'r-ricâl*. Thk. Nureddin İtr. b.y.: yy. ts.
- Zerkeşî, Ebu Abdillâh Bedreddin. *et-Tezkira fî'l-ehâdîsi'l-müştehirâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Ziriklî, Hayrettin. *el-A'lâm*. b.y.: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002.